

**TRAKTAT O WSPÓLPRACY FRANCUSKO-ZACHODNIONIEMIECKIEJ
Z 22 STYCZNIA 1963 R.**

(Geneza — treść — dotychczasowa realizacja)

Pięcioletni okres, jaki upłynął od czasu podpisania francusko-zachodnio-niemieckiego traktatu o współpracy, pozwala na dokonanie zestawienia wyników praktycznej realizacji jego założeń, jak również na określenie miejsca tego aktu w stosunkach między Francją a NRF.

I. GENEZA TRAKTATU

Rozpatrując zagadnienie genezy traktatu uwzględnić należy szereg czynników wpływających na podjęcie zabiegów o polityczne zbliżenie między NRF i Francją. Czynniki te kształtowane były nie tylko przez określony rozwój stosunków dwustronnych, lecz również przez wydarzenia polityczne zachodzące w Europie zachodniej i rodzące się tam koncepcje polityczne. Niewątpliwie warunkiem niezbędnym podjęcia ściślejszej współpracy między NRF i Francją musiała być ewolucja stanowiska francuskiego wobec Niemiec zachodnich. Charakteryzując postawę Francji wobec Niemiec po II wojnie światowej stwierdzić trzeba, że Francja jako jedyne państwo z grona mocarstw zachodnich kształtujących losy powojennych Niemiec, a przede wszystkim utworzonej w 1949 r. Niemieckiej Republiki Federalnej, przeciwstawiała się zbyt szybkiemu przekreśleniu konsekwencji, jakie NRF ponosić miała z tytułu przegranej przez Niemcy wojny. Stanowisko powyższe znajdowało uzasadnienie m. in. w fakcie posiadania z Niemcami wspólnej granicy. Francja, kierując się wymogami swego bezpieczeństwa, wskazywała na konieczność rewizji swej granicy z Niemcami, ograniczenia możliwości odbudowy potencjału gospodarczego Niemiec oraz występowała przeciwko planom utworzenia niemieckich sił zbrojnych w NRF. Nieufność poważnej części społeczeństwa francuskiego wobec koncepcji pośpiesznego włączenia NRF w system sojuszków wojskowych Zachodu spowodowała, że proces realizacji tych planów zakończony został o wiele później niż postulowały to inne państwa zachodnie, zwłaszcza Stany Zjednoczone i W. Brytania. Ważnym elementem kształtującym stosunki między NRF i Francją był też problem Saary, rozwiązany ostatecznie dopiero po kilkuletnim okresie poważnych sporów. Nie bez znaczenia dla rozwoju stosunków między obu państwami pozostawały

reminiscencje wojen prowadzonych przez nie w minionym i bieżącym stuleciu. Tak więc mimo szeregu traktatowych powiązań i wspólnoty ideologicznej, stosunki między obu państwami nacechowane były nieufnością i licznymi uprzedzeniami. Wskazywano jednocześnie na konieczność przełamania impasu w stosunkach między NRF i Francją, jako istotnego warunku pomyślnej realizacji procesu integracji zachodnioeuropejskiej. Ilustracją takiego stanu rzeczy może być rozwój sporu o Saarę. Tocząc ostre polemiki wokół tego problemu — zwłaszcza NRF nie przebierała w doborze argumentów — wskazywano jednocześnie, iż tzw. pojednanie niemiecko-francuskie stanowi zasadniczy element rozwoju procesu integracji zachodnioeuropejskiej. Szczególną aktywność w szerzeniu tego rodzaju poglądów przejawiał kanclerz Niemiec zachodnich Konrad Adenauer. Agitując i działając na rzecz ścisłych związków NRF z państwami zachodnimi i podkreślając znaczenie współpracy niemiecko-francuskiej dla umocnienia współpracy całego świata zachodniego, jednocześnie był czołowym reprezentantem nieustępliwego stanowiska wobec Francji w kwestii Saary¹. Również ze strony niektórych wpływowych polityków francuskich wskazywano na doniosłe znaczenie bliskiej współpracy między Francją a NRF dla dalszego postępu integracji zachodnioeuropejskiej².

Nowe, istotne elementy do stosunków między NRF i Francją wniosło dojście do władzy generała Charles de Gaulle'a³. Dla rozwoju tych stosunków zasadniczego znaczenia zaczęły nabierać spotkania premiera de Gaulle'a (a następnie prezydenta) z kanclerzem Adenauerem, na których szczegółowo rozpatrywano, obok spraw polityki światowej, również problemy współpracy obu państw. Nie bez wpływu na charakter, atmosferę i wyniki tych spotkań pozostawała osobista sympatia, jaką od lat darzyli się obaj mężowie stanu. Spotkania te, które odbyły się na przestrzeni lat 1958—1962, wyłoniły profil zbliżenia niemiecko-francuskiego oraz stawiały sobie za cel znalezienie przekonywającej motywacji tego kroku nie tylko wobec społeczeństw obu krajów, lecz również wobec sojuszników i partnerów na Zachodzie.

Pierwsze spotkanie premiera de Gaulle'a i kanclerza Adenauera nastąpiło w Colombey-les-deux-Eglises. Ogłoszony w dn. 14 IX 1958 r. wspólny komunikat stwierdzał m. in.:

¹ Zob. np. jego oświadczenie dla agencji *United Press* złożone 1 I 1950, w którym wzywał do ścisłej współpracy między Niemcami i Francuzami, podkreślając jednocześnie, że każda współpraca między NRF a Francją musi uwzględniać również bliskie współdziałanie obu państw z W. Brytanią (*Keesing's Archiv der Gegenwart* 1950, s. 2197 B).

² Wypowiedzi np. Roberta Schumana w związku z rokowaniami nad utworzeniem Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali.

³ W dn. 31 V 1958 r. nastąpiła dymisja premiera P. Pflimlina i jego gabinetu przy jednoczesnym desygnowaniu generała Charles de Gaulle'a na premiera nowego rządu francuskiego; 1 VI 1958 r. Zgromadzenie Narodowe udzieliło mu inwestytury. 21 XII 1958 r. gen de Gaulle wybrany został w głosowaniu pośrednim prezydentem Republiki Francuskiej o bardzo szerokich uprawnieniach nadanych mu przez nową konstytucję francuską uchwaloną 28 IX 1958 r.

„Wierzimy, że powinna zniknąć raz na zawsze dawna wrogość, oraz że Francuzi i Niemcy powinni żyć w zgodzie i współpracować ze sobą.

Jesteśmy przekonani, że ścisła współpraca Niemieckiej Republiki Federalnej i Republiki Francuskiej jest podstawą wszelkich konstruktywnych poczynań w Europie. Współpraca ta przyczynia się do wzmocnienia Sojuszu Atlantyckiego i jest niezbędna dla wszystkich”⁴.

Jednocześnie premier Francji i kanclerz NRF uznali, że współpraca ta powinna przybrać formę zorganizowaną oraz objąć inne państwa Europy zachodniej.

Rozmowy kontynuowano następnie w Bad Kreuznach w NRF. Wspólny komunikat ogłoszony w dn. 26 XI 1958 r. stwierdzał m. in.:

„Wyczerpujące rozmowy [...] potwierdziły zasadniczą zgodność poglądów obu rządów na doniosłe problemy międzynarodowe oraz podkreśliły znaczenie, jakie oba rządy przywiązują do tego faktu”⁵.

Następne spotkania: 4—5 III 1959 r.⁶, 1—2 XII 1959 r.⁷, 29—30 VII 1960 r.⁸, 10—11 II 1961 r.⁹, 20 V 1961 r.¹⁰, 9 XII 1961 r.¹¹ przybrały formę regularnych konsultacji. Z rozmów tych nie opublikowano żadnego oficjalnego komunikatu. Z relacji rzeczników obu rządów i komentarzy prasowych wynika jednak, że problemy stosunków niemiecko-francuskich stanowiły zasadniczą część tych negocjacji¹².

Decydujący przełom w stosunkach między obu państwami nastąpił w 1962 r. Rok ten charakteryzował się szczególnie wzmocnionymi kontaktami między kanclerzem Adenauerem i prezydentem de Gaulle'em. Zapoczątkowało je spotkanie w Baden-Baden. Wspólny komunikat ogłoszony w dn. 15 II 1962 r.¹³ wskazuje, iż omawiano wówczas przede wszystkim problemy politycznego zjednoczenia Europy zachodniej. Obie strony ponownie potwierdziły wcześniej podjętą decyzję¹⁴ przystąpienia do organizowania unii politycznej Eu-

⁴ „Zbiór Dokumentów” 1958, nr 7/9, ss. 1306—1307.

⁵ „Zbiór Dokumentów” 1958, nr 10/12, s. 349. Wśród innych spraw, będących przedmiotem rozmów, komunikat wymienia problemy wejścia w życie Wspólnego Rynku, trudności w rokowaniach nad utworzeniem strefy wolnego handlu. Dyskutowano również nad problemem Berlina.

⁶ Wizyta kanclerza Adenauera we Francji.

⁷ Wizyta kanclerza Adenauera we Francji.

⁸ Wizyta kanclerza Adenauera we Francji.

⁹ Wizyta kanclerza Adenauera we Francji. Rozmowy w ramach konferencji szefów rządów sześciu państw-członków EWG.

¹⁰ Wizyta prezydenta de Gaulle'a w NRF.

¹¹ Wizyta kanclerza Adenauera we Francji. Tekst wspólnego komunikatu: „Europa-Archiv” 1962, nr 1, s. D 9.

¹² Omówienie tych konferencji na podstawie relacji prasowych, zob. M. A. Belein, *Frankreichs Vertrag mit der Bundesrepublik — Vorgeschichte und Bedeutung*. „Europa-Archiv” 1963, nr 4, ss. 125—130.

¹³ Tekst komunikatu: „Europa-Archiv” 1962, nr 6, s. D 162.

¹⁴ Zob. komunikat z konferencji sześciu państw-członków EWG w Bad Godesberg ogłoszony 18 VII 1961 r.: „Europa-Archiv” 1961, nr 16, ss. D 469—D 470.

ropy zachodniej i wskazały na konieczność przyspieszenia realizacji tego zadania.

W dniach 2—8 VII 1962 r. przebywał z wizytą we Francji kanclerz Adenauer. Ogłoszony w dn. 6 VII 1962 r. komunikat z rozmów między prezydentem de Gaulle'em i kanclerzem Adenauerem podkreślał, że wizyta ta stanowi nawiązanie do wizyty prezydenta Francji w NRF w 1961 r. Dalej komunikat stwierdzał, iż:

„Obaj mężowie stanu są przekonani, że to pojednanie (między narodem niemieckim i francuskim — uwaga moja) jest korzystne również dla innych narodów. Sprzyja ono zacieśnieniu więzów pomiędzy państwami europejskimi, a tym samym umacnia całość sojuszu atlantyckiego. Ułatwi ono pożądaną rozwój w kierunku prawdziwego i trwałego odprężenia.

[...] Rozważając sytuację międzynarodową, obaj mężowie stanu zwrócili szczególną uwagę na problem Niemiec i Berlina. Stwierdzili oni całkowitą zgodność swych poglądów w tej sprawie”¹⁵.

Szczególnie doniosłą rolę w zbliżeniu między NRF i Francją odegrać miała wizyta prezydenta de Gaulle'a w NRF w dniach 4—9 IX 1962 r. Wizyta ta, nie ograniczająca się wyłącznie do rozmów politycznych, miała przede wszystkim przypieczętować pojednanie niemiecko-francuskie. W takim przynajmniej kontekście chciał widzieć wizytę prezydenta Francji rząd NRF. Prezydent de Gaulle odbył w trakcie swego pobytu w NRF szereg podróży po kraju, w ramach których inicjowano spotkania z różnymi środowiskami społeczeństwa zachodnioniemieckiego, a które miały podkreślać pełną aprobatę ludności NRF dla zbliżenia niemiecko-francuskiego.

Z wizyty tej ogłoszono dwa oficjalne komunikaty. Pierwszy z dn. 6 IX 1962 uznaje, że pojednanie francusko-niemieckie stało się rzeczywistością, czego dowodem miało być „gorące przyjęcie, z jakim spotkał się generał de Gaulle podczas swej podróży”¹⁶. Oceniając stan stosunków między obu państwami, komunikat głosił:

„Francuscy i niemieccy mężowie stanu stwierdzili z zadowoleniem, iż w ciągu ostatnich lat stosunki między Francją a Niemcami (tj. NRF — uwaga moja) stale się rozwijały we wszystkich dziedzinach”¹⁷.

Komunikat zawiera też zapowiedź, że „oba rządy podejmą praktyczne posunięcia w celu skutecznego zacieśnienia więzów istniejących już w bardzo wielu dziedzinach”¹⁸.

Drugi natomiast komunikat z dn. 9 IX 1962 r. stwierdzał, że „wizyta prezydenta Francji stanowi bardzo ważne wydarzenie w historii okresu powo-

¹⁵ „Zbiór Dokumentów” 1962, nr 7, ss. 813—814.

¹⁶ „Zbiór Dokumentów” 1962, nr 9, s. 1091.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże. Znamienne, że w komunikacie nie nawiązano do głoszonej przez prezydenta de Gaulle'a podczas jego pobytu w NRF tezy o konieczności utworzenia unii francusko-zachodnioniemieckiej, ograniczając się jedynie do powyższego sformułowania.

jennego”¹⁹ oraz motywował podjęcie ścisłej współpracy przede wszystkim następującymi względami:

„Oba kraje pragną przyczynić się do jedności europejskiej — pod którą położyły podwaliny wspólnie z Włochami oraz krajami Beneluksu — przez swą przyjaźń i współpracę z innymi partnerami, by w ten sposób przyspieszyć integrację Europy”²⁰.

Wizyta prezydenta de Gaulle’a w NRF oraz zabiegi rządu zachodniemieckiego i francuskiego o doprowadzenie do ścisłej współpracy zostały krytycznie ocenione przez rząd radziecki. Opublikowane w dn. 19 IX 1962 r. z upoważnienia rządu ZSRR oświadczenie agencji TASS²¹ określa tę wizytę i współpracę jako „zmowę zmierzającą do zaostrzenia sytuacji międzynarodowej i do spotęgowania wyścigu zbrojeń”. Związek Radziecki uznał rezultaty wizyty prezydenta de Gaulle’a w NRF nie za „przykład w zakresie podejmowania wysiłków mających na celu utrzymanie i utrwalenie pokoju”²², lecz za współuczestnictwo Francji w agresywnych planach zachodniemieckich skierowanych przeciwko ZSRR i państwom socjalistycznym.

„Militaryści i odwetowcy bońscy — stwierdzało oświadczenie — otwarcie dążą do rewizji wyników II wojny światowej, pragną przy pomocy siły zrealizować swe awanturnicze plany i żądają w tym celu uzbrojenia *Bundeswehry* w broń rakietowo-nuklearną. Z tymi siłami wojny i odwetu solidaryzują się obecnie francuskie koła rządzące”²³.

Plany ścisłej współpracy NRF i Francji wywołały również zaniepokojenie wśród ich sojuszników. Dopatrywano się w ścisłych związkach obu państw czynników mogących zagrozić spójności obozu zachodniego i utrudniających rozszerzenie integracji zachodnioeuropejskiej na inne państwa tego regionu²⁴.

Osiągnięta podczas wizyty prezydenta Francji w NRF zgodność poglądów uznana została przez oba rządy za podstawę podjęcia prac nad nadaniem niemiecko-francuskiej współpracy określonej postaci. Prace te przebiegały w kilku etapach, a mianowicie:

- 1) obustronna wymiana dokumentów roboczych w formie memorandów,
- 2) rokowania ministrów spraw zagranicznych,

¹⁹ „Zbiór Dokumentów” 1962, nr 9, s. 1094.

²⁰ Tamże.

²¹ Tekst: „Zbiór Dokumentów” 1962, nr 9, ss. 1096—1106.

²² Z drugiego komunikatu niemiecko-francuskiego. „Zbiór Dokumentów”, jw., s. 1095.

²³ „Zbiór Dokumentów”, jw., s. 1099.

²⁴ Charakterystyczną polemikę z tego rodzaju poglądami zawiera np. artykuł kanclerza Adenauera zamieszczony w „Christ und Welt” (nr 37 z 14 IX 1962) pt. *Frankreich, Deutschland und Europa*, w którym podkreślono, że ścisła współpraca niemiecko-francuska ma przynieść nie tylko korzyści obu partnerom, ale ma jednocześnie służyć sprawie jedności Europy w ramach szeroko pojętej wspólnoty obronnej i sojuszniczej świata atlantyckiego. Nie można — zdaniem kanclerza — stawiać alternatywy między współpracą niemiecko-francuską a np. przystąpieniem W. Brytanii do EWG.

- 3) powołanie w obu państwach komisji międzyministerialnych,
- 4) zaaprobowanie wyników rokowań i podpisanie umowy o współpracy przez szefów państwa i rządów obu stron²⁵.

ad 1) Wkrótce po wizycie prezydenta de Gaulle'a w NRF, rząd francuski przesłał rządowi zachodnoniemieckiemu memorandum zawierające konkretne propozycje dotyczące zacieśnienia współpracy francusko-niemieckiej zapowiedzianej w komunikacie z 6 IX 1962 r.²⁶. Przedłożone w memorandum propozycje francuskie zakładały długotrwały program współpracy, nie przewidując jednakże ujęcia go w formę dwustronnej umowy. W dziedzinie współpracy politycznej w widoczny sposób nawiązywano do koncepcji zawartych w odrzuconym już wcześniej przez innych członków EWG tzw. planie Foucheta²⁷. Wysunięty przez rząd francuski program, obok spraw polityki zagranicznej, dotyczył również takich dziedzin, jak polityki gospodarczej, pomocy dla krajów rozwijających się, wojskowości, wychowania i spraw młodzieży.

Konsultacje między obu stronami miałyby się odbywać poprzez ustanowienie szeregu regularnych spotkań na różnych szczeblach. W związku z tym szefowie państw i rządów mieliby się spotkać co najmniej dwa razy w roku, aby ustalić wytyczne dla dalszego rozwoju współpracy między obu państwami, ministrowie spraw zagranicznych i obrony co najmniej cztery razy w roku, a ministrowie innych resortów w zależności od potrzeby, celem rozpatrywania technicznych problemów współpracy.

W dziedzinie wojskowości współpraca winna przede wszystkim koncentrować się na sprawach uzbrojenia i wspólnych pracach badawczych w tym za-

²⁵ Określenie „szef państwa” odnosi się tutaj do prezydenta Francji. Jest ono używane potocznie, celem odróżnienia od funkcji szefa rządu, którym jest premier. Bardzo szerokie uprawnienia prezydenta, ujęte w art. 5—19 konstytucji francuskiej, powodują, że rola premiera sprowadza się przede wszystkim do strony wykonawczej polityki państwa. Według brzmienia art. 5 i 52 konstytucji, prezydent Francji bierze udział w rokowaniach i zawiera umowy międzynarodowe.

Natomiast w systemie władz najwyższych NRF rola prezydenta ogranicza się do funkcji reprezentowania, a czołowe miejsce zajmuje kanclerz stojący na czele rządu. Ustala on, jak głosi art. 65 konstytucji NRF, wytyczne polityki państwa i jest za nie odpowiedzialny.

²⁶ Memorandum francuskie nie zostało podane do publicznej wiadomości. Stąd trudno ustalić dokładną datę przesłania dokumentu. W zawartym później traktacie o współpracy NRF i Francji powołano się na datę 19 IX 1962 r. W prasie francuskiej („Le Monde”) treść memorandum opublikowano 28 IX 1962 r. Trudno również ustalić, w jakim stopniu ogłoszony tekst jest miarodajny i wyczerpujący. Tutaj wykorzystano „Archiv der Gegenwart” 1962, s. 10131 A, który podał treść memorandum za „Le Monde” i M. Abelein, *op. cit.*, s. 130.

²⁷ Tzw. plan Foucheta stanowił lansowaną przez pewien czas (1962 r.) francuską koncepcję unii politycznej państw-członków EWG. Przewidywał on regularne konsultacje na różnych szczeblach między rządami tych państw. W związku z tym miano powołać wspólny organ, do którego zadań należałoby przygotowywanie konsultacji zarówno co do terminu, jak i przedmiotu. Plan ten nie znalazł jednak aprobaty u pozostałych członków EWG.

kresie, opracowywaniu planów dotyczących taktyki i strategii oraz na rozszerzeniu wzajemnej wymiany kadry oficerskiej, jak też całych jednostek wojskowych²⁸.

W dziedzinie współpracy kulturalnej memorandum francuskie kładło szczególny nacisk na obopólne popieranie nauki języka drugiej strony. Uwzględniono przy tym, że problem wprowadzenia nauki języka francuskiego, jako pierwszego języka obcego w szkolnictwie NRF, nie należy do kompetencji rządu federalnego, lecz do poszczególnych krajów związkowych Niemiec zachodnich.

Współpracę gospodarczą oba państwa winny rozwijać zgodnie z wytycznymi ustalonymi przez EWG.

Na początku listopada 1962 r. rząd NRF udzielił odpowiedzi rządowi francuskiemu na jego memorandum²⁹.

W przedmiocie konsultacji dotyczących polityki zagranicznej memorandum rządu zachodnioniemieckiego zawierało propozycje szerszej współpracy niż to przewidywała strona francuska. Mianowicie miały one objąć wszystkie ważne dla obu krajów sprawy. Oba rządy powinny zwłaszcza uzgadniać swe stanowiska przed konferencjami międzynarodowymi lub podjęciem ważnych rokowań. Konsultacje te miały być przeprowadzane na spotkaniach szefów państwa i rządu, ministrów spraw zagranicznych i wysokich funkcjonariuszy rządowych obu państw.

Rząd NRF, wyrażając zgodę na rozszerzenie kontaktów dyplomatycznych z Francją na różnych szczeblach i w wielu dziedzinach, zastrzegł jednocześnie, że spotkania szefa państwa i rządu oraz ministrów spraw zagranicznych i obrony winny odbywać się regularnie, lecz nie przybierać charakteru instytucjonalnego.

Jeśli chodzi o współpracę wojskową, to zdaniem rządu NRF, nie powinna ona wykroczać poza ramy nakreślone przez NATO, zwłaszcza w kwestiach planów strategicznych. Ponadto położono szczególny nacisk na wspólne finansowanie projektów zbrojeniowych zarówno co do prac badawczych, jak i produkcji sprzętu, wymianę jednostek wojskowych w celach szkoleniowych i współdziałanie na polu obrony cywilnej.

Memorandum zawiera też propozycje prowadzenia wspólnej polityki odnośnie do spraw prasy i wymiany informacji.

W zakresie współpracy kulturalnej rząd NRF położył nacisk przede wszystkim na wszelkiego rodzaju wymianę obustronną, jak np. pracowników nauki, studentów, uczniów oraz informacji naukowych.

²⁸ Sprawy współpracy wojskowej obu państw były też przedmiotem rozmów francuskiego ministra sił zbrojnych z zachodnioniemieckim ministrem obrony w Saint Raphael dn. 1 X 1962 r.

²⁹ Podobnie jak w przypadku memorandum francuskiego, zachodnioniemiecka odpowiedź nie została oficjalnie ogłoszona, nie podano też daty jej wręczenia rządowi francuskiemu. Zawarty później traktat wymienia datę 8 XI 1962 r. Tutaj oparto się na „Archiv der Gegenwart” 1962, s. 10233 A i M. Abelein, *op. cit.*, ss. 130—131.

Dokonując porównania propozycji zawartych w obu memorandumach — francuskim i zachodnioniemieckim — podkreślano, że zasadniczo strona niemiecka przewidywała współpracę ściślejszą niż francuska³⁰.

ad 2) W dniach 16—17 XII 1962 r. w Paryżu spotkali się ministrowie spraw zagranicznych Francji i NRF. Celem ich rozmów było przedyskutowanie treści obu memorandumów i uzgodnienie wspólnego stanowiska co do tekstu porozumienia o umocnieniu i rozszerzeniu współpracy między obu państwami. Sprawozdanie³¹ z tej konferencji stwierdzało, że ministrowie osiągnęli porozumienie co do częstotliwości spotkań szefa państwa i rządu, ministrów spraw zagranicznych i innych członków gabinetów obu państw oraz wysokich funkcjonariuszy rządowych. Podkreślono, że pewne trudności w ustaleniu wspólnego stanowiska wynikały z różnic porządku konstytucyjnego obu państw i dotyczyły spraw kulturalnych oraz wychowania. Postanowiono również, że każda ze stron powoła komisję międzyministerialną koordynującą poprzez MSZ współdziałanie resortów biorących udział we współpracy. Ustalono też, że spotkanie prezydenta de Gaulle'a z kanclerzem Adenauerem, podczas którego zawarte zostanie porozumienie o współpracy, nastąpi w drugiej połowie stycznia 1963 r.

ad 3) Komisję międzyministerialną utworzono najpierw we Francji³², a następnie w NRF³³. W skład jej weszli przedstawiciele ministerstw, które miały uczestniczyć we współpracy. Zadaniem komisji było — na podstawie opracowanego przez ekspertów i przyjętego przez ministrów spraw zagranicznych tekstu porozumienia — rozpatrzenie technicznych problemów realizacji współpracy przez każdą ze stron. Wyniki tych prac zostały następnie przedstawione na spotkaniu przewodniczących komisji, którzy dokonali też wymiany poglądów co do ostatecznej redakcji porozumienia.

ad 4) Zapowiedziane spotkanie prezydenta de Gaulle'a i kanclerza Adenauera odbyło się w Paryżu w dniach 21 i 22 I 1963 r. Zadanie konferencji sprowadzało się zasadniczo do formalnego zatwierdzenia i podpisania uzgodnionej już w rokowaniach między stronami umowy o współpracy. Główne jej założenia ogłoszono jeszcze przed rozpoczęciem rozmów. Podobnie zapowiedziano, że obok umowy zostanie też podpisany odrębny protokół o zacieśnieniu współpracy między NRF i Francją³⁴.

³⁰ M. Abelein, *op. cit.*, s. 130.

³¹ „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung” 1962, nr 236, ss. 2001—2002 (dalej cyt. „Bulletin”).

³² Przewodniczącym komisji mianowany został były ambasador Francji w NRF, François Seydoux de Clausonne, pełniący w tym czasie funkcje stałego przedstawiciela Francji przy Radzie Atlantycznej.

³³ Na czele komisji stanął dr Josef Jansen, dyrektor Departamentu Politycznego I. zachodnioniemieckiego MSZ. Daty utworzenia komisji międzyministerialnych przez strony nie zostały ogłoszone. Wiadomo jedynie, że komisja francuska powstała pod koniec grudnia 1962 r., a niemiecka w pierwszej połowie stycznia roku następnego.

³⁴ Zob. np. wywiad ministra spraw zagranicznych NRF, G. Schrödera, udzielony 20 I 1963 r. rozgłośni *Westdeutscher Rundfunk*. „Bulletin” 1963, nr 13, s. 102.

Aktowi podpisania umowy nadano szczególnie uroczysty charakter, co miało wskazywać, że obu stronom zależy na wyraźnym podkreśleniu znaczenia pojednania francusko-niemieckiego i początku nowego etapu w stosunkach między obu państwami. Jednocześnie jednak obie strony nie ukrywały, że istnieją między nimi różnice poglądów co do niektórych problemów polityki zagranicznej. Dotyczyły one w szczególności sprawy przystąpienia W. Brytanii do EWG oraz zadań i struktury Paktu Północnoatlantyckiego³⁵.

Ze strony francuskiej w konferencji, obok prezydenta de Gaulle'a, uczestniczył premier G. Pompidou oraz ministrowie: spraw zagranicznych — M. Couve de Murville, sił zbrojnych — P. Messmer i oświaty — Ch. Fouchet. W skład delegacji zachodnoniemieckiej, prócz kanclerza Adenauera, wchodził: minister spraw zagranicznych — G. Schröder, minister obrony — K. von Hassel i minister do spraw rodziny i młodzieży — B. Heck.

Na zakończenie konferencji podpisano 22 I 1963 r. wspólną deklarację francusko-niemiecką i traktat o współpracy między Francją i NRF.

Wspólna deklaracja francusko-niemiecka³⁶, podpisana przez prezydenta de Gaulle'a i kanclerza Adenauera, jest umową międzynarodową. Znaczenie jej polega przede wszystkim na tym, że zawiera zgodę sygnatariuszy „na zorganizowanie pomiędzy obu państwami współpracy opartej na zasadach ustalonych w traktacie”. Jako motywy zawarcia traktatu wymieniono we wspólnej deklaracji: pojednanie między narodem niemieckim i francuskim, kładące kres odwiecznej rywalizacji, znaczenie solidarności obu narodów dla ich bezpieczeństwa, rozwoju gospodarczego i kulturalnego, uświadomienie — szczególnie przez młodzież — znaczenia tej solidarności oraz uznanie wzmocnienia współpracy między obu krajami za niezbędny krok na drodze do zjednoczenia Europy.

Treść wspólnej deklaracji wskazuje, że zawiera ona sformułowania stosowane we wstępach stanowiących integralną część umów międzynarodowych³⁷. W tym więc wypadku dokonano wyodrębnienia wstępu umowy w osobny akt prawny. Potwierdza to też budowa samego traktatu, który — nie poprzedzony zazwyczaj umieszczanym wstępem — w pierwszym zdaniu nawiązuje do wspólnej deklaracji. Stąd, mimo iż formalnie wspólna deklaracja oraz traktat stanowią dwie odrębne umowy międzynarodowe, ujmować je należy jako jedną całość.

³⁵ Por. wypowiedzi prezydenta de Gaulle'a złożone na konferencji prasowej 14 I 1963 r. („Le Monde” z 15 I 1963 r.), dotyczące przystąpienia W. Brytanii do EWG i odrzucenia przez Francję możliwości przystąpienia do porozumienia anglo-amerykańskiego w sprawie pocisków typu „Polaris” zawartego w Nassau 20 XII 1962 r.

³⁶ Tekst polski i francuski: „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 1/2, ss. 25—26; tekst niemiecki: „Bundesgesetzblatt” Teil II, 1963, nr 19, s. 706.

³⁷ O budowie wstępu do umowy międzynarodowej zob. S. E. Nahlik, *Wstęp do nauki prawa międzynarodowego*, Warszawa 1967, ss. 239—241.

Również dnia 22 stycznia 1963 r. zawarty został traktat między Francją i NRF o wzajemnej współpracy³⁸. Ze strony francuskiej traktat podpisali: prezydent de Gaulle, premier Pompidou i minister spraw zagranicznych Couve de Murville, a ze strony zachodnioniemieckiej — kanclerz Adenauer i minister spraw zagranicznych Schröder.

Określenie umowy o współpracy francusko-niemieckiej mianem „traktatu” było celowym zamierzeniem stron. Sprawa nazwy wiązała się bowiem z kwestią formy ujęcia postanowień o współpracy. Zagadnienia te były już szczegółowo rozpatrywane w stadium rokowań nad przygotowaniem tekstu. Rozważano wówczas różne warianty formy porozumienia, jak np. ogłoszenie programu współpracy bez zawierania formalnej umowy³⁹, czy też zawarcie tylko umowy rządowej nie wymagającej ratyfikacji⁴⁰. Ostatecznie postanowiono, że zasady współpracy między obu państwami powinny być ujęte w dwustronną umowę noszącą nazwę „traktatu”. Koncepcja ta, lansowana przez rząd NRF, uzyskała aprobatę strony francuskiej. Strona niemiecka postulowała również, aby traktat opatrzony był wymogiem ratyfikacji. Rządowi NRF, zmierzającemu do nadania współpracy niemiecko-francuskiej wyraźnej formy prawnej w postaci traktatu wymagającego ratyfikacji, chodziło o zabezpieczenie trwałości współdziałania obu państw. Rząd NRF uważał, że współpraca niemiecko-francuska nie powinna być uzależniona od politycznych wydarzeń, np. zmiany rządu czy rozwiązania parlamentu⁴¹. Jest charakterystyczne, że komentarz strony francuskiej na temat przyjętej formy był powściągliwy i ograniczał się do stwierdzenia, że odpowiada ona treści umowy⁴².

II. TREŚĆ TRAKTATU

W traktacie nie zastosowano tradycyjnie przyjętego podziału na artykuły, lecz treść tego aktu ujęto w punktach i podpunktach. Jak już wspomniano, traktat nie posiada wstępu, a elementy wchodzące zazwyczaj w jego skład, np. potwierdzenie zgody stron na zawarcie umowy, podanie motywów jej zawarcia (tzw. arenga) oraz przedstawienie okoliczności, w jakich ją podpisano, znalazły się w osobnej umowie nazwanej wspólną deklaracją francusko-niemiecką. Stąd traktat odsyła do tego dokumentu.

Postanowienia materialno-prawne traktatu ujęte zostały w dwóch zasadniczych działach, regulujących sprawy organizacji i programu współpracy.

W ich ramach wyodrębniono jeszcze poszczególne zagadnienia.

³⁸ Tekst polski i francuski: „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 1/2, ss. 26—34; tekst niemiecki: „Bundesgesetzblatt” Teil II, 1963, nr 19, ss. 707—710. Przekład polski używa terminu „układ”. Nie jest on adekwatny do nazwy „Traité” i „Vertrag”, których poprawne tłumaczenie brzmi „traktat”.

³⁹ M. Abelein, *op. cit.*, s. 131.

⁴⁰ „Europa-Archiv” 1963, nr 4, s. D 83.

⁴¹ „Bulletin” 1963, nr 73, s. 647.

⁴² Por. wypowiedź rzecznika rządu francuskiego złożoną po podpisaniu traktatu. „Bulletin” 1963, nr 15, s. 119.

1. ORGANIZACJA WSPÓŁPRACY

Część pierwsza traktatu, dotycząca organizacji współpracy, ustala przede wszystkim częstotliwość spotkań przedstawicieli obu stron. Szeffowie państw i szefowie rządów spotykają się co najmniej dwa razy w ciągu roku, aby czuwać nad wykonaniem przyjętego programu współpracy i uzgadniać w związku z tym odpowiednie wytyczne. Ministrowie spraw zagranicznych spotykają się przynajmniej cztery razy w ciągu roku, a wyżsi urzędnicy MSZ, zajmujący się problemami politycznymi, gospodarczymi i kulturalnymi, co miesiąc; na przemian w Paryżu i Bonn. Celem spotkań tych ostatnich jest wzajemna wymiana poglądów w sprawach im powierzonych oraz przygotowywanie konferencji ministrów spraw zagranicznych. Przewidziano również w zakresie zagadnień interesujących obie strony kontakty placówek dyplomatycznych i konsulatów obu państw za granicą oraz ich stałych przedstawicielstw przy organizacjach międzynarodowych. Ponadto, celem koordynacji współpracy, ministrowie spraw zagranicznych delegują swych przedstawicieli na narady dotyczące obrony, spraw kulturalnych i młodzieży.

W obrębie resortów sił zbrojnych i obrony postanowiono, że ministrowie będą się spotykać co najmniej cztery razy w ciągu roku, a szefowie sztabów generalnych względnie ich odpowiedzialni przedstawiciele co dwa miesiące. W sprawach obrony regularne narady prowadzić też mają inne kompetentne organy obu państw. Zaznaczono jednocześnie, że narady te w niczym nie ograniczają zakresu działalności i kompetencji istniejącego już organu współpracy wojskowej obu stron, a mianowicie Stałej Grupy Sztabów Generalnych⁴³. Funkcje tego organu mają być nawet rozszerzone.

W dziedzinie organizacji współpracy kulturalnej postanowiono, że spotkania francuskiego ministra oświaty z osobą wyznaczoną przez stronę niemiecką⁴⁴ będą się odbywać cztery razy do roku. Nastąpi również rozszerzenie działalności Francusko-Niemieckiej Komisji Kulturalnej⁴⁵. Co dwa miesiące

⁴³ Utworzenie Stałej Grupy Sztabów Generalnych obu państw wiąże się z podjęciem w latach 1958—1962 ścisłej współpracy w zakresie wspólnej produkcji i standaryzacji sprzętu wojskowego.

⁴⁴ W NRF nie ma resortu oświaty, a dziedzina ta należy do kompetencji władz krajów związkowych.

⁴⁵ Komisja ta została utworzona na podstawie art. 16 umowy o współpracy kulturalnej podpisanej 23 X 1954 r., a która weszła w życie 28 VII 1955 r. (tekst: *Jahrbuch der auswärtigen Kulturbeziehungen 1964*. Herausgegeben von Berthold Martin. Bonn 1964, ss. 65—68). Komisja powołana została do realizacji celów postawionych w umowie oraz przeprowadzania bezpośrednich rokowań na temat stosunków kulturalnych. Każdą ze stron reprezentuje w komisji sześciu członków. Są oni, ze strony NRF, powoływani przez ministra spraw zagranicznych w porozumieniu z innymi zainteresowanymi ministrami federalnymi oraz z krajowymi ministrami kultury, a ze strony Francji — przez ministra spraw zagranicznych i ministra oświaty. Komisja zbiera się w zależności od potrzeby, nie rzadziej jednak jak raz w roku. Jej posiedzenia odbywają się na przemian w obu krajach. Obradom przewodniczy przedstawiciel państwa, w którym odbywa się sesja.

odbywają się narady francuskiego wysokiego komisarza do spraw młodzieży i sportu z federalnym ministrem do spraw rodziny i młodzieży albo z jego przedstawicielem.

Traktat postanowił, że utworzone w obu państwach w okresie rokowań komisje międzyministerialne będą kontynuować swą działalność. Komisji takiej przewodniczy wyższy urzędnik MSZ, a w skład jej wchodzi przedstawiciele wszystkich resortów biorących udział we współpracy. Do zadań komisji należy koordynacja współpracy, składanie swemu rządowi okresowych sprawozdań z aktualnego jej stanu oraz występowanie z propozycjami dotyczącymi usprawnienia realizacji programu współpracy i jego rozszerzenia na dziedziny nie uwzględnione w traktacie.

2. PROGRAM WSPÓŁPRACY

Program współpracy obejmuje trzy dziedziny: sprawy zagraniczne, obrony oraz wychowania i młodzieży.

A. Sprawy zagraniczne. Strony postanowiły, że „przed podjęciem każdej decyzji oba rządy konsultują się we wszystkich ważnych sprawach polityki zagranicznej, będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w celu osiągnięcia — w miarę możliwości — podobnego stanowiska”. Do tych ważnych spraw zaliczono problemy wspólnot europejskich oraz europejskiej współpracy politycznej, stosunki Wschód—Zachód (zarówno polityczne, jak i gospodarcze), sprawy dotyczące takich organizacji międzynarodowych, jak NATO, Rada Europejska, Unia Zachodnioeuropejska, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz ONZ i jej organizacji wyspecjalizowanych.

W związku z podjęciem konsultacji na tak szerokiej płaszczyźnie zapowiedziano rozszerzenie wymiany informacji między placówkami w Paryżu i Bonn oraz przedstawicielstwami obu stron w innych państwach.

W sprawach pomocy dla krajów słabo rozwiniętych obie strony uzgodniły systematyczne konfrontowanie swoich programów w tej dziedzinie oraz analizowanie możliwości wspólnej ich realizacji. Ponieważ kwestie pomocy dla krajów słabo rozwiniętych należą w obu państwach do kompetencji szeregu resortów, praktyczne podstawy tej współpracy ustalają ministrowie spraw zagranicznych obu stron.

Obie strony postanowiły też dążyć do zacieśnienia współpracy w dziedzinie rolnictwa, leśnictwa, energetyki, komunikacji i transportu, rozwoju przemysłu oraz polityki kredytowania eksportu. Współpraca w powyższych dziedzinach winna się odbywać w ramach nakreślonych przez EWG.

B. Obrona. Program współpracy w tej dziedzinie obejmuje:

1) Podjęcie przez obie strony starań o uzgodnienie jednolitych koncepcji w dziedzinie strategii i taktyki. W związku z tym postanowiono zorganizować wspólne instytuty badań operacyjnych.

2) Rozszerzenie wymiany personalnej między siłami zbrojnymi obu stron;

dotyczy to zwłaszcza wykładowców akademii sztabów generalnych i poszczególnych jednostek wojskowych. Dla osób, które podlegać mają wymianie, powinna być zorganizowana nauka języka drugiej strony.

3) Opracowywanie planów zbrojeniowych i ich wspólne finansowanie. Powołane komisje mieszane przeprowadzą analizę i ocenę porównawczą badań i projektów obu stron w zakresie standardyzacji sprzętu oraz przedstawiają ministrom spraw wojskowych propozycje w tej dziedzinie.

Program współpracy wojskowej przewiduje też zbadanie możliwości podjęcia współdziałania w zakresie obrony cywilnej.

C. Wychowanie i sprawy młodzieży. Strony postanowiły rozpatrzyć propozycje zawarte w memorandumach z jesieni 1962 r., dotyczących m. in. nawiązania ścisłej współpracy na płaszczyźnie spraw wychowania.

W dziedzinie wychowania współpraca obu stron winna objąć przede wszystkim szkolnictwo i badania naukowe.

Jeśli chodzi o sprawy szkolnictwa, to szczególnie nacisk położono na podjęcie kroków zmierzających do rozszerzenia znajomości języka drugiej strony. Zapowiedziano zwiększenie liczby uczniów podejmujących naukę języka niemieckiego albo francuskiego. Intensyfikacja nauki języka drugiej strony powinna też objąć wyższe uczelnie. Nauczanie to ma być dostępne dla wszystkich studentów. W związku z tym rząd federalny powinien wspólnie z rządami poszczególnych krajów NRF zbadać możliwości wydania odpowiednich przepisów dotyczących rozszerzenia nauki języka francuskiego. Program współpracy w dziedzinie szkolnictwa przewiduje też, że do kompetentnych władz obu stron ma być skierowana prośba o przyspieszenie wydania zarządzeń w sprawie równoważności w obu państwach okresów nauki w szkołach oraz egzaminów, tytułów naukowych i dyplomów uniwersyteckich.

Współpraca w zakresie badań naukowych ma objąć placówki badawcze i instytuty naukowe, które nawiążą wzajemne kontakty, poczynając od wymiany informacji. Ponadto opracowuje się wspólne programy badań w tych dziedzinach, w których jest to możliwe.

Oдноśnie do spraw młodzieżowych położono nacisk na zapewnienie możliwości dalszego zacieśnienia wzajemnych kontaktów i ułatwienie wzajemnego zrozumienia. Cele te mają być osiągnięte przede wszystkim przez zorganizowanie zbiorowej wymiany młodzieży. W związku z tym zapowiedziano utworzenie specjalnej organizacji, która realizowałaby wytyczne współpracy między młodzieżą francuską i zachodnioniemiecką. Organizacja ta, kierowana przez niezależne kuratorium, dysponować miałaby wspólnym francusko-niemieckim funduszem przeznaczonym na finansowanie spotkań i wymianę uczniów, studentów, młodych rzemieślników oraz robotników.

3. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

Ostatnia część traktatu zawiera przepisy natury formalno-prawnej. Reguluje ona szereg istotnych kwestii.

Strony zapowiedziały wydanie niezbędnych zarządzeń dotyczących niezwłocznego przystąpienia do realizacji przyjętego programu współpracy. Przeglądu postępów w jego wykonywaniu dokonują ministrowie spraw zagranicznych podczas ustalonych spotkań.

O rozwoju współpracy francusko-niemieckiej będą bieżąco informowane rządy pozostałych państw członkowskich wspólnot europejskich.

Postanowienia traktatu, z wyjątkiem punktów dotyczących spraw wojskowych, zostały też rozciągnięte na Berlin zachodni, jeśli rząd NRF nie złoży w ciągu trzech miesięcy od daty wejścia w życie traktatu odmiennego oświadczenia rządowi francuskiemu.

Oba rządy mogą wprowadzić do traktatu poprawki celem usprawnienia jego wykonania.

Traktat miał wejść w życie po spełnieniu w obu państwach warunków przewidzianych przez ich prawo wewnętrzne oraz zawiadomieniu o tym drugiej strony.

Przedstawiona powyżej treść traktatu nasuwa szereg uwag.

Trudno przede wszystkim dokonać kwalifikacji traktatu pod względem jego treści. Zawiera on bowiem postanowienia różnej treści wchodzące zazwyczaj w skład m. in. takich umów międzynarodowych, jak umowy sojusznicze, wojskowe, konsultacyjne, gospodarcze i kulturalne. Niewątpliwie traktat jest przykładem często dziś zawieranej umowy międzynarodowej posiadającej przepisy charakterystyczne dla umów regulujących poszczególne dziedziny życia międzynarodowego.

Zwraca uwagę fakt, że traktat nie przewiduje utworzenia jakiegoś wspólnego organu, np. sekretariatu, komisji, czy komitetu, który miałby czuwać nad jego wykonywaniem. Jednakże ustalona regularność spotkań przedstawicieli obu stron może nasuwać wniosek, że posiadają one charakter instytucjonalny.

W zakresie przewidzianego przez traktat programu współpracy zasadnicze znaczenie ma ustanowienie konsultacji między obu sygnatariuszami. Konsultacje te są obligatoryjne. Traktat ustanowił obowiązek konsultacji „we wszystkich ważnych zagadnieniach polityki zagranicznej”, stąd dalej wymienione sprawy, które mają być przedmiotem konsultacji, wyliczone są tylko przykładowo i nie wyczerpują całości problemów.

Instytucja konsultacji⁴⁶ jest istotnym elementem składowym każdej współpracy politycznej. Jej treścią jest uzgadnianie stanowiska w pewnych, określonych wypadkach. Niewywiązanie się z obowiązku konsultacji w celu prowadzenia wspólnej polityki lub zajęcia wspólnego stanowiska wobec państw trzecich nie pociąga za sobą żadnych sankcji. Dlatego też często się zdarza, że zawarty w umowach międzynarodowych obowiązek konsultacji nie jest

⁴⁶ Bliżej zob. H. U. Granow, *Konsultation*. W: Strupp-Schlochauer, *Wörterbuch des Völkerrechts* Bd. II, Berlin 1961, ss. 288—290.

przez strony przestrzegany. Z ustanowienia tego obowiązku nie można też wnioskować o identycznym postępowaniu kontrahentów.

Przewidziana przez traktat szeroka wymiana różnego rodzaju informacji miała niewątpliwie pełnić rolę zbliżoną do konsultacji. Przy obecnym rozwoju środków masowego przekazu prowadzenie przez oba państwa wspólnej polityki w dziedzinie informacji, stanowić może ważny czynnik propagandowy wobec państw trzecich.

Współpraca w dziedzinie pomocy innym krajom miała zapobiec rywalizacji obu państw na tej płaszczyźnie. To założenie stanowiło niewątpliwie ważny argument w świetle wzrastającej roli — nie tylko gospodarczej, lecz i politycznej — tego rodzaju działalności we współczesnych stosunkach międzynarodowych.

Treść postanowień dotyczących dwustronnej współpracy gospodarczej wskazuje, że ze względu na pozostałe państwa należące do EWG nie zostały one ani rozbudowane, ani też nie ustanowiły niezależnej od Wspólnoty współpracy ekonomicznej obu państw. Ponadto w postanowieniach końcowych traktatu zobowiązano się do informowania rządów tych państw o rozwoju współpracy francusko-niemieckiej.

Objęcie programem dwustronnej współpracy również spraw natury wojσκowej miało stanowić istotne świadectwo zakończenia ery rywalizacji militarnej między obu państwami. Formalnie traktat nie przewiduje współpracy obu państw w zakresie badań lub produkcji broni atomowej⁴⁷. Jednakże zapowiedź podjęcia starań o zbliżenie doktryn obu partnerów w dziedzinie strategii i taktyki nie wyklucza takiej możliwości. Współczesne bowiem koncepcje strategiczne i taktyczne opierają się przede wszystkim na założeniach uwzględniających użycie broni atomowej.

W pozostałych dziedzinach współpracy zwracają uwagę trudności jej realizacji, tkwiące w odrębnej strukturze organizacyjnej w każdym z obu państw. We Francji sprawy wychowania, badań naukowych i młodzieży administrowane są centralnie. W NRF natomiast zagadnienia te należą do kompetencji poszczególnych krajów związkowych.

⁴⁷ Pominięcie w klauzulach wojskowych traktatu zastrzeżenia, iż współpraca wojskowa obu państw nie rozciąga się na dziedziny dotyczące broni atomowej, tłumaczone było przez stronę francuską istnieniem złożonego w 1954 r. zobowiązania rządu NRF do niewytwarzania broni atomowej, biologicznej i chemicznej oraz wyrażać miało pełne zaufanie rządu francuskiego, że zobowiązanie to będzie nadal przez rząd NRF dotrzymane („Bulletin” 1963, nr 15, s. 119). Zaznaczyć trzeba, że powyższe zobowiązanie rządu NRF, zamieszczone w akcie końcowym londyńskiej konferencji dziewięciu państw zachodnich ogłoszone dnia 3 X 1954 r. (tekst: *Dokumente der Deutschen Politik und Geschichte von 1848 bis zur Gegenwart* Bd. VIII. *Das Ringen um Deutschlands Wiederaufstieg* Teil II, 1953—1954. Berlin und München, b.r.w., ss. 432—433), dotyczy tylko zakazu produkcji tych rodzajów broni, a nie prowadzenia prac badawczych nad bronią ABC (bliżej zob. K. Skubiszewski, *Umowy paryskie z 23 października 1954 r.* „Przegląd Zachodni” 1955, nr 5/6, ss. 118—119).

Rozciągnięcie postanowień traktatu (z wyjątkiem punktów dotyczących spraw wojskowych) na obszar Berlina zachodniego wskazuje na zastosowanie tzw. klauzuli berlińskiej⁴⁸. Obowiązki jej potwierdził rząd NRF, nie korzystając z możliwości złożenia w tej sprawie odmiennego oświadczenia⁴⁹.

Traktat jest bezterminowy⁵⁰ i należy do kategorii umów zamkniętych, nie posiada bowiem klauzuli dopuszczającej możliwość przystąpienia do niego państw trzecich⁵¹. W myśl wymogów konstytucyjnych obu państw obowiązek ratyfikowania traktatu przez parlament dotyczył tylko NRF⁵².

⁴⁸ Podstawą prawną tej klauzuli, wprowadzanej do umów międzynarodowych na wniosek rządu NRF jest oświadczenie Sojuszniczej Komendantury (zachodniej) z 21 V 1952 r. w sprawie objęcia Berlina umowami i zobowiązaniami międzynarodowymi rządu federalnego (tekst: *Problem Berlina zachodniego. Dokumenty i komentarz*. Warszawa—Poznań 1961, ss. 88—90), oraz oświadczenie rządu NRF dotyczące pomocy dla Berlina, stanowiące załącznik do układu w sprawie stosunków między trzema mocarstwami zachodnimi a NRF z 26 V 1952 r. (tekst: *Problem Berlina zachodniego, op. cit.*, ss. 92—93). Związek Radziecki, NRD oraz inne państwa socjalistyczne, stojąc na stanowisku odrębności prawnomiędzynarodowej Berlina zachodniego, nie uznają rozciągania przez rząd federalny mocy obowiązującej umów międzynarodowych i innych aktów normatywnych na obszar Berlina zachodniego i traktują go jako samodzielną jednostkę polityczną. Stanowisko to znalazło m.in. wyraz w układach sojuszniczych zawartych przez NRD z szeregiem państw socjalistycznych.

⁴⁹ Termin złożenia tego rodzaju oświadczenia upłynął 2 X 1963 r.

⁵⁰ Pominięcie w traktacie określenia czasu jego obowiązywania i związanego z tym przepisu w sprawie wypowiedzenia tłumaczono jako wyraz woli stron, że nie zamierzają one wytyczać swej współpracy ram czasowych (zob. wypowiedź kanclerza Adenauera na konferencji prasowej w Bonn 23 I 1963 r. „Archiv der Gegenwart” 1963, s. 10375 A). Jednakże w prawie międzynarodowym przyjmuje się, że umowy bezterminowe, z wyjątkiem umów o charakterze wieczystym, jak np. traktaty pokojowe czy umowy ustalające granice państw, mogą być wypowiedziane w każdej chwili (zob. J. Makowski, *Podręcznik prawa międzynarodowego*. Warszawa 1948, s. 463; *Zarys prawa międzynarodowego publicznego*. Pod red. M. Muszkatla. T. II. Warszawa 1956, s. 115). Nahlik (*op. cit.*, s. 315), omawiając poglądy Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ na zagadnienie domniemania możliwości wypowiedzenia umowy międzynarodowej, wymienia wśród przykładów umów, w stosunku do których takie domniemanie istnieje, również umowy sojusznicze, których elementy składają się w poważnym stopniu na treść traktatu francusko-niemieckiego.

⁵¹ Wprawdzie w stadium rokowań nad tekstem traktatu strony podkreślały, że współpraca nie powinna ograniczać się tylko do nich samych, lecz ma objąć też inne państwa EWG, to jednak w ostatecznej redakcji tekstu nie znalazła się klauzula zapraszająca państwa trzecie do przystąpienia do traktatu.

⁵² Według brzmienia art. 59 p. 2 Ustawy Zasadniczej NRF, ratyfikacji podlegają m. in. umowy regulujące stosunki polityczne państwa. Jeśli natomiast chodzi o ustawodawstwo francuskie, to w art. 53 konstytucji z 28 IX 1958 r. znajduje się wyliczenie umów międzynarodowych, które uzyskują moc obowiązującą na podstawie ustawy ratyfikacyjnej. Są to m. in. traktaty pokojowe, umowy handlowe, traktaty albo umowy w sprawie organizacji międzynarodowych, wszelkie umowy dotyczące zmian terytorialnych państwa i inne. Do żadnej z wymienionych kategorii umów międzynarodowych nie można zakwalifikować traktatu z 22 I 1963 r.

III. PROBLEM RATYFIKACJI TRAKTATU

Jak już wspomniano⁵³, wymóg ratyfikacji traktatu dotyczył tylko NRF. Dnia 6 II 1963 r. kanclerz Adenauer w oświadczeniu rządowym⁵⁴ przedstawił w *Bundestagu* jego treść i założenia oraz zapowiedział, że zgodnie z art. 59 p. 2 konstytucji rząd zamierza w krótkim czasie przedłożyć w *Bundesratie* i *Bundestagu* projekt ustawy ratyfikacyjnej. Rząd NRF nie ukrywał przy tym, że zależy mu na możliwie szybkim przeprowadzeniu ratyfikacji, aby mechanizm traktatu mógł być wcześniej uruchomiony. Chodziło przede wszystkim o podjęcie konsultacji między prezydentem i kanclerzem, co miało umożliwić rządowi zachodnioniemieckiemu oddziaływanie na koncepcje polityki zagranicznej Francji, zwłaszcza w kierunku jej zmiany wobec NATO i sprawy przystąpienia W. Brytanii do Wspólnego Rynku.

Wokół ratyfikacji traktatu wywiązała się w NRF ożywiona dyskusja. Dotyczyła ona zgodności treści traktatu z innymi zobowiązaniami międzynarodowymi zaciągniętymi przez NRF oraz z koncepcjami i celami jej polityki zagranicznej. Zastrzeżenia wysuwane w NRF w stosunku do traktatu pokrywały się w dużym stopniu z zastrzeżeniami kierowanymi przez sojuszników NRF i dotyczyły kwestii zgodności zobowiązań Niemiec zachodnich wobec NATO i wspólnot zachodnioeuropejskich ze zobowiązaniami zaciągniętymi w traktacie. W związku z tym, jeszcze przed otwarciem przewodu ratyfikacyjnego, rzecznik rządu NRF złożył oświadczenie⁵⁵ zapowiadające, że Bonn nie zamierza występować wobec rządu francuskiego z wnioskiem o wprowadzenie do tekstu traktatu jakichkolwiek uzupełnień. Wprowadzenie bowiem takich uzupełnień czy zmian w tekście wymagałoby podjęcia nowych rokowań z rządem francuskim. Jednostronne zaś uzupełnienie tekstu nie miałyby mocy prawnej dla strony francuskiej.

Zgodnie z przyjętą w NRF procedurą ratyfikacyjną projekt ustawy najpierw rozpatrywał *Bundesrat*, który 1 III 1963 r. — po zasięgnięciu opinii komisji spraw zagranicznych, obrony i kultury — zatwierdził projekt ustawy o ratyfikacji traktatu, dołączając do niej rezolucję zawierającą wyliczenie założeń polityki zagranicznej NRF, w oparciu o które winny być realizowane postanowienia traktatu⁵⁶. Za projektem ustawy wypowiedzieli się przedstawiciele siedmiu krajów związkowych, trzech zaś wstrzymało się od głosowania⁵⁷.

⁵³ Por. przypis 52.

⁵⁴ „Bulletin” 1963, nr 25, ss. 213—214.

⁵⁵ „Bulletin” 1963, nr 38, s. 350.

⁵⁶ „Bulletin” 1963, nr 39, s. 361.

⁵⁷ Od głosu wstrzymali się przedstawiciele Dolnej Saksonii, Hamburga i Hesji. Proponowali oni wprowadzenie do projektu ustawy ratyfikacyjnej poprawek silnie podkreślających nienaruszalność zasad i celów polityki NRF oraz wysuwali zastrzeżenia, czy rząd federalny zawierając traktat nie naruszył uzgodnionej w tzw. uchwałach z Lindau procedury, którą winien stosować w wypadku zawierania umowy międzynarodowej, dotyczącej spraw należących do wyłącznej kompetencji

W związku ze stanowiskiem *Bundesratu*, partie koalicji rządowej (CDU, CSU i FDP) uzgodniły treść wstępu (preambuły) projektu ustawy ratyfikacyjnej, jaką miano wnieść na forum *Bundestagu*.

Pierwsze czytanie projektu ustawy w *Bundestagu* rozpoczęło się 25 IV 1963 r. Wskutek istniejących zastrzeżeń wobec traktatu i ataków opozycji (SPD) na sformułowania wstępu do ustawy ratyfikacyjnej, komisja spraw zagranicznych *Bundestagu* ogłosiła 8 V 1963 r. obszernie sprawozdanie w sprawie traktatu. Rozdział IV tego sprawozdania dotyczy zastrzeżeń wobec traktatu⁵⁸. Komisja po ich zbadaniu uznała, że traktat nie narusza praw i obowiązków NRF wynikających z umów ustanawiających NATO i wspólnoty zachodnioeuropejskie.

Ustawa ratyfikacyjna została ostatecznie uchwalona przez *Bundestag* w drugim i trzecim czytaniu dnia 16 V 1963 r. znaczną większością głosów, przy małej liczbie sprzeciwów i wstrzymujących się⁵⁹. Przyjęta przez *Bundestag* ustawa ratyfikacyjna została ostatecznie zatwierdzona jednogłośnie przez *Bundesrat* 31 V 1963 r.⁶⁰ Podpisana 15 VI 1963 r. przez prezydenta, kanclerza i ministra spraw zagranicznych ustawa ratyfikacyjna ogłoszona została dnia 26 VI 1963 r.⁶¹ Według brzmienia art. 3 p. 1 ustawy, otrzymała ona moc obowiązującą w dzień po promulgacji, tj. 27 VI 1963 r.

We wstępie ustawy stwierdzono, że traktat nie narusza praw i obowiązków NRF, wynikających z zawartych przez to państwo wielostronnych umów międzynarodowych⁶². Dalej wstęp wymienia cele, do których NRF dąży i które wytyczają jej politykę: ścisłe partnerstwo między Europą a USA, urzeczywistnienie prawa do samostanowienia narodu niemieckiego, przywrócenie jedności Niemiec, integracja sił zbrojnych państw członkowskich NATO, włączenie W. Brytanii i innych państw do wspólnot europejskich, likwidacja barier handlowych przez rokowania w ramach Układu Ogólnego w Sprawie Ceł i Handlu (GATT). Do tych celów winna też zmierzać współpraca niemiecko-francuska.

Zamieszczenie w ustawie ratyfikacyjnej wstępu o powyższej treści nasuwa pewne uwagi, dotyczące jego znaczenia i charakteru prawnego⁶³. Przede wszystkim wstęp ten traktować należy jako zachodnioniemiecką wykładnię realizacji traktatu. Jako część składowa ustawy ratyfikacyjnej wstęp należy do wewnętrznego prawa NRF i jest wiążący tylko dla tego państwa.

krajów związkowych (tekst „uchwał z Lindau” zob. „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” Bd. 20, nr 1/2, Juni 1959, s. 116 przypis 102; zob. też *Monografia Niemiec współczesnych* t. II: NRF, Poznań 1965, ss. 326—328).

⁵⁸ „Europa-Archiv” 1963, 14. Folge. s. D 340—D 342.

⁵⁹ „Bulletin” 1963, nr 87, s. 765.

⁶⁰ „Bulletin” 1963, nr 96, s. 845.

⁶¹ „Bundesgesetzblatt” Teil II, 1963, nr 19, s. 705.

⁶² Polskie tłumaczenie wstępu: „Przegląd Zachodni” 1963, nr 3, s. 137.

⁶³ Szerzej zob. A. Klafkowski, *Podstawowe problemy prawne likwidacji skutków wojny 1939—1945 a dwa państwa niemieckie*. Poznań 1966, ss. 163—164.

Francja, choć została powiadomiona o zamiarze wprowadzenia do ustawy ratyfikacyjnej wstępu o tej treści i wyraziła na ten krok zgodę, nie jest związana jego postanowieniami.

Co się dotyczy kwestii ratyfikacji traktatu przez stronę francuską, to rząd nie był konstytucyjnie zobowiązany do wniesienia traktatu przed parlament, ani też dla wejścia w życie traktatu nie była niezbędna aprobata parlamentu. Jednakże prezydent de Gaulle powiadomił listem z dnia 23 V 1963 r. kanclerza Adenauera, że traktat przedłożony zostanie obu izbom parlamentu do zatwierdzenia⁶⁴. Decyzja ta podyktowana była zamiarem uroczystego podkreślenia znaczenia traktatu.

Do projektu ustawy ratyfikacyjnej dołączony został wniosek rządowy⁶⁵ zawierający wykładnię francuskiego punktu widzenia na zawarty traktat. Niewątpliwie wniosek rządowy stanowił odpowiednik wstępu do zachodnioniemieckiej ustawy ratyfikacyjnej, jakkolwiek nie został włączony do ustawy ratyfikacyjnej i tym samym nie podlegał zatwierdzeniu. Analogii tej nie zmienia też fakt, że wydany został przez władzę wykonawczą, gdy tymczasem wstęp do ustawy ratyfikacyjnej w NRF ogłosił organ przedstawicielski.

Projekt ustawy ratyfikacyjnej rozpatrywało Zgromadzenie Narodowe w dniach 12 i 13 VI 1963 r.; został zatwierdzony 325 głosami przeciwko 107 przy 42 wstrzymujących się⁶⁶. Senat ratyfikował traktat dnia 21 VI 1963 r. 163 głosami, przeciwko — 69 i 22 wstrzymujących się⁶⁷. Przeciwko ratyfikacji traktatu zarówno w Zgromadzeniu Narodowym, jak i w Senacie wypowiedzieli się komuniści i socjaliści.

Tekst ustawy ratyfikacyjnej podpisany 26 VI 1963 r. przez prezydenta de Gaulle'a, premiera i ministra spraw zagranicznych ogłoszony został oficjalnie dnia 27 VI 1963 r.⁶⁸. W dniu tym ustawa weszła też w życie.

Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych traktatu nastąpiła w Bonn dnia 2 VII 1963 r. Aktu tego dokonał minister spraw zagranicznych NRF — Schröder i ambasador Francji w NRF — Roland de Margerie⁶⁹. Tego dnia traktat nabrał mocy obowiązującej.

IV. STANOWISKO INNYCH PAŃSTW WOBEC TRAKTATU

Zawarty między Francją a NRF traktat o współpracy wywołał żywe zainteresowanie wielu państw. Został on krytycznie oceniony nie tylko przez kraje socjalistyczne, lecz również przez szereg najbliższych sojuszników Fran-

⁶⁴ *Schriftenreihe des Deutschen Rats der Europäischen Bewegung*. Heft 15: *Deutschland und Frankreich im Spiegel des Vertrages*. Bonn 1963, s. 15.

⁶⁵ *Schriftenreihe...*, *op. cit.*, ss. 103—107.

⁶⁶ „Le Monde” z 15 VI 1963.

⁶⁷ „Le Monde” z 22 VI 1963.

⁶⁸ „Journal Officiel de la République Française” z 27 VI 1963, s. 5659.

⁶⁹ „Bulletin” 1963, nr 115, s. 1029.

cji i NRF. Oczywiście, uzasadnienie stanowisk obu grup państw wynikało z różnych przesłanek, podobnie jak też odmienne było widzenie możliwości konfliktów, jakie zrodzić może traktat.

A) Państwa socjalistyczne

Rząd ZSRR skierował w sprawie traktatu noty do rządów Francji i NRF dnia 5 II 1963⁷⁰ i 17 V 1963 r.⁷¹ Noty te zawierają zdecydowaną polemikę z polityką prowadzoną przez Francję i NRF oraz wskazują na poważne konsekwencje, jakie spowodować może planowana współpraca między Francją a NRF. Rząd ZSRR wyraźnie podkreślił, że zawartemu między Francją a NRF traktatowi

„... przyświeca cel wzmożenia napięcia międzynarodowego oraz podważenia pokoju i bezpieczeństwa narodów, przede wszystkim w Europie”⁷².

I dalej nota stwierdza:

„Byłoby rzeczą bezcelową szukanie we francusko-zachodnioniemieckim układzie postanowień, mających na celu ułatwienie rozwiązania ważnych problemów międzynarodowych nurtujących ludzkość, takich jak rozbrojenie, pokojowe uregulowanie problemu niemieckiego, nierozpowszechnianie broni jądrowej i innych problemów”⁷³.

Zdaniem rządu ZSRR, szczególny niepokój budzić muszą postanowienia traktatu dotyczące wojskowej współpracy obu państw. Istnieją bowiem przesłanki zawarte w traktacie wskazujące, iż współpraca ta może ułatwić udostępnienie broni atomowej NRF. Z innych spraw podniesionych w notach radzieckich zwrócono uwagę, że ścisła współpraca niemiecko-francuska stanowi ważny element wzmacniającej rewizjonistyczne tendencje rządu bońskiego.

Rząd PRL wystosował w sprawie traktatu notę do rządu Francji dnia 25 II 1963 r.⁷⁴ Nota podkreśla, że zawarty między Francją a NRF traktat wywołuje głębokie zaniepokojenie rządu i szerokiej opinii publicznej w Polsce. Oceniając rolę, jaką może odegrać traktat, nota polska stwierdza:

„Układ ten rzuca cień na perspektywę pokojowego ułożenia stosunków pomiędzy Wschodem a Zachodem, stwarzając nowe, poważne przeszkody na drodze do unormowania sytuacji europejskiej i do uregulowania drogą negocjacji najistotniejszych problemów doby współczesnej”⁷⁵.

I dalej:

⁷⁰ „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 1/2, ss. 36—54 i 55—71.

⁷¹ „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 5, ss. 489—499 i 500—513.

⁷² „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 1/2, s. 37.

⁷³ Tamże, s. 39.

⁷⁴ Tamże, ss. 72—78.

⁷⁵ Tamże, s. 73.

„Duch i litera układu francusko-zachodniemieckiego prowadzą do naruszenia stosunku sił na Zachodzie na korzyść Niemieckiej Republiki Federalnej, prowadzą również do umocnienia pozycji sił zimnowojennych na Zachodzie, pozostających pod stałe rosnącym wpływem dotychczasowej polityki Niemieckiej Republiki Federalnej. Oznacza to — w najgłębszym przekonaniu rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej — groźbę dla pokojowego rozwoju stosunków w Europie i na świecie”⁷⁶.

Nota zwraca też uwagę, że traktat

„[...] umożliwia w konsekwencji umocnienie pozycji zachodniemieckich sił rewizjonistycznych i odwetowych, które wysuwają wobec Polski i innych państw rozszerzenia wymierzone przeciwko integralności ich terytorium państwowego. Musi to budzić zrozumiałą niepokój w Polsce i na pewno nie powinno być obojętne również rządowi francuskiemu”⁷⁷.

Rząd NRD określił swe stanowisko wobec traktatu dnia 24 I 1963 r.⁷⁸ i 31 I 1963 r.⁷⁹ zaznaczając m. in., że akt ten wymierzony jest przeciwko ZSRR i innym państwom socjalistycznym oraz stanowi ważny czynnik pogłębiający i utrwalający podział Niemiec.

Rząd Czechosłowacji przesłał dnia 15 II 1963 r. notę do rządu francuskiego, w której m. in. uznał zawarcie traktatu między Francją a NRF za poważne zagrożenie swej granicy z Niemcami zachodnimi⁸⁰.

Wszystkie państwa socjalistyczne zaprotestowały przeciwko rozszerzeniu mocy obowiązującej traktatu na obszar Berlina zachodniego.

Odpowiedzi udzielone rządowi radzieckiemu na jego noty przez rząd francuski dnia 30 III 1963⁸¹ i 23 VIII 1963 r.⁸² oraz przez rząd NRF 29 III 1963⁸³ i 23 VIII 1963 r.⁸⁴ starają się wykazać, że traktat nie jest wymierzony przeciwko żadnemu narodowi, ani przeciwko żadnemu państwu.

B) Państwa zachodnie

Również szereg rządów państw zachodnich i przedstawiciele wspólnot zachodnioeuropejskich wystąpiło z krytyką zawartego traktatu. Argumentacja ich opierała się na przeświadczeniu, że ścisła współpraca francusko-niemiecka może w poważnym stopniu zagrozić procesowi integracji Zachodu, a szczególnie zahamować postępek na drodze do utworzenia unii politycznej

⁷⁶ Tamże, s. 75.

⁷⁷ Tamże, s. 74.

⁷⁸ Oświadczenie ministerstwa spraw zagranicznych NRD w sprawie podpisanego traktatu między NRF i Francją w: *Dokumente zur Aussenpolitik der Deutschen Demokratischen Republik* Bd. XI. Berlin 1965, ss. 13—14.

⁷⁹ Oświadczenie rządu NRD w sprawie paktu Adenauer - de Gaulle z 22 I 1963 r. w: *Dokumente...*, op. cit., ss. 15—20. Oświadczenie zostało ogłoszone 1 II 1963 r.

⁸⁰ „Rude Pravo” z 16 II 1963.

⁸¹ „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 3, ss. 174—176.

⁸² „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 8, ss. 1118—1119.

⁸³ „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 3, s. 166—173.

⁸⁴ „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 8, ss. 1118—1119.

państw EWG. Ponadto podkreślano, że Francja i NRF związane traktatem, mogą uzyskać dominującą pozycję we wspólnotach, w związku z czym zasada równości wszystkich partnerów zostałaby podważona. W traktacie francusko-niemieckim widziano też elementy utrudniające realizację założeń Paktu Północnoatlantyckiego. Wobec krytycznego stosunku Francji do tego sojuszu obawiano się, że NRF może przyjąć francuski punkt widzenia w tej sprawie.

Najwyraźniej obawy i zastrzeżenia wyraziły małe państwa EWG, starające się nie dopuścić do hegemonii Francji i NRF we Wspólnocie. I tak senat belgijski już dnia 24 I 1963 r. stwierdził, że podjęcie tak ścisłej współpracy między Francją i NRF może wprowadzić zasadniczą zmianę układu sił wewnątrz Wspólnego Rynku i dodatkowo utrudnić przystąpienie W. Brytanii do tej Wspólnoty⁸⁵. Podobne stanowisko zajęła Holandia⁸⁶.

Rząd Stanów Zjednoczonych nie zajął bezpośrednio stanowiska wobec traktatu francusko-niemieckiego. Biorąc jednak pod uwagę negatywną postawę Francji, reprezentowaną w sprawie układów z Nassau i przystąpienia W. Brytanii do EWG, wyraził pod adresem NRF życzenie, aby *Bundestag* — dokonując ratyfikacji traktatu — podkreślił, że NRF niezmiennie reprezentuje dotychczasowy pogląd na sprawy NATO i integracji zachodnioeuropejskiej⁸⁷. Prezydent Kennedy w czasie swej wizyty w NRF (22 VI—2 VII 1963) stwierdził, że Stany Zjednoczone nigdy nie zgłaszały zastrzeżeń wobec francusko-niemieckiego traktatu o współpracy. Zaznaczył jednak, że cele postawione w traktacie francusko-niemieckim można osiągnąć szybciej przez organizacje wielostronne niż porozumienia dwustronne⁸⁸.

Rząd brytyjski natomiast wstrzymał się od zajęcia stanowiska, twierdząc, że treść traktatu jest sprawą interesującą przede wszystkim samych sygnatariuszy⁸⁹.

Poważne zastrzeżenia w stosunku do traktatu wysunięte zostały ze strony EWG. Dnia 27 III 1963 r. prezydent Komisji EWG, Hallstein, przemawiając w Parlamencie Europejskim w Strasburgu, zwrócił uwagę na ujemne skutki, jakie może spowodować realizacja traktatu w funkcjonowaniu Wspólnego Rynku⁹⁰. Stan taki mogą zwłaszcza wywołać — prowadzone z pominięciem innych państw członkowskich — konsultacje dotyczące Wspólnoty. Traktat francusko-niemiecki zawierający postanowienie, że oba rządy konsultują się we wszystkich ważnych zagadnieniach polityki zagranicznej celem osiągnięcia

⁸⁵ J. Voss, *ABC der Europa-Verträge und Vereinbarungen*. München 1964, s. 9. Krytyce poddał traktat również minister spraw zagranicznych Belgii, H. Spaak, w wywiadzie udzielonym 15 V 1963 r. radzieckiemu dziennikowi „Izwestia”.

⁸⁶ Wypowiedź rzecznika ministerstwa spraw zagranicznych z 24 I 1963 r. „Neue Zürcher Zeitung” z 25 I 1963.

⁸⁷ „Archiv der Gegenwart” 1963, s. 10411 A.

⁸⁸ „Bulletin” 1963, nr 110, s. 988.

⁸⁹ „Neue Zürcher Zeitung” z 25 I 1963.

⁹⁰ J. Voss, *op. cit.*, s. 10; „Europa-Archiv” 1963, 14 Folge, s. D 340.

jednolitego stanowiska, może spowodować niekorzystne zmiany we współpracy sześciu państw-członków EWG. W związku z tym Hallstein zaapelował do obu państw, aby przeprowadzając ratyfikację traktatu, wyraźnie potwierdziły, że nie będzie on interpretowany lub realizowany w sposób naruszający funkcjonowanie i rozwój EWG⁹¹.

W sprawie traktatu wypowiedziała się też Rada Unii Zachodnioeuropejskiej. Rada wystąpiła z propozycją, aby traktat francusko-niemiecki rozszerzyć na wszystkich członków Unii, co — jej zdaniem — ułatwiłoby przewyżczeniem trudności w sprawie przyjęcia W. Brytanii do EWG⁹¹.

V. REALIZACJA PROGRAMU WSPÓLPRACY

1. SPRAWY ZAGRANICZNE

Istotą francusko-niemieckiego traktatu z 22 I 1963 r. jest ustanowienie konsultacji w dziedzinach, które wymienia program współpracy⁹². Wśród nich szczególne znaczenie posiadają konsultacje w sprawach polityki zagranicznej. Obejmują one bardzo szeroko ujęty wykaz spraw, które winny być przedmiotem konsultacji. Traktat głosi bowiem, że „oba rządy konsultują się we wszystkich ważnych zagadnieniach polityki zagranicznej [...] będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, w celu osiągnięcia — w miarę możliwości — podobnego stanowiska”. Można więc mówić, że obejmują całość polityki zagranicznej obu państw. W związku z tym strony uznały, że konsultacje w sprawach polityki zagranicznej, a zwłaszcza w wymienionych w traktacie kompleksach zagadnień, mają charakter obowiązkowy⁹³. Jednocześnie jednak podkreślono, że każda ze stron jest nieskrępowana w podejmowaniu postanowień i decyzji⁹⁴.

Jednakże z biegiem czasu ujawniły się między Francją a NRF poważne różnice zdań w zakresie problemów, które winny być objęte konsultacjami. Z zarzutami niewywiązywania się z obowiązku wzajemnego konsultowania występował pod adresem Francji wielokrotnie rząd zachodnioniemiecki. Kontrowersje na tym tle ujawniły się już przed wejściem traktatu w życie⁹⁵.

Podejmowane przez rząd francuski decyzje z zakresu polityki zagranicznej z pominięciem konsultowania rządu zachodnioniemieckiego dotyczyły tych

⁹¹ „Die Tat” z 23 V 1963.

⁹² Zachodnioniemieckie komentarze określają go wręcz jako „traktat konsultacyjny” („Bulletin” 1963, nr 73, s. 647).

⁹³ „Bulletin”, *op. cit.*, s. 648; *Annuaire Français de Droit International* t. X. 1964, ss. 948—949.

⁹⁴ „Bulletin”, *op. cit.*, s. 647.

⁹⁵ Dnia 21 VI 1963 r. Francja ogłosiła decyzję o wycofaniu swej floty atlantyckiej spod dowództwa NATO. Choć traktat wówczas jeszcze nie wszedł w życie, rząd NRF poczuł się dotknięty, że Francja w tej sprawie nie przeprowadziła z nim konsultacji.

problemów, co do których istniały głębokie różnice zdań między obu państwami. Postępowanie Francji uzasadniano tym, że jeśli osiągnięcie jednomyślności jest niemożliwe, przewidziane wzajemne konsultacje ograniczają się do poinformowania drugiej strony⁹⁶.

Ilustracją rozbieżności poglądów obu partnerów na sprawę konsultacji może być nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Francją a Chińską Republiką Ludową w styczniu 1964 r.⁹⁷ W związku z decyzją rządu francuskiego minister spraw zagranicznych NRF stwierdził, że w tej sprawie nie odbyto konsultacji oraz podkreślił, że w traktacie ustanowiony został obowiązek, a nie możliwość konsultacji⁹⁸. Strona zachodnioniemiecka ogłosiła też specjalne oświadczenie dotyczące decyzji rządu francuskiego⁹⁹.

W zakresie realizacji programu współpracy na płaszczyźnie polityki zagranicznej kluczową rolę odgrywają spotkania prezydenta i kanclerza. Spotkania tego rodzaju przygotowywane są bardzo starannie. Dotyczy to zarówno strony organizacyjnej, jak i merytorycznej, polegającej na dokładnym ustaleniu listy spraw, które winny być rozpatrzone. Te ostatnie uzgadniane są na posiedzeniach rządów obu państw. Przygotowaniem spotkań zajmują się ministrowie spraw zagranicznych oraz wyżsi urzędnicy MSZ, którym podlegają sprawy współpracy między obu państwami. Jeśli chodzi o organizacyjną stronę spotkań, to odbywają się one na przemian w NRF i Francji. Obok prezydenta i kanclerza w naradach biorą udział ministrowie, których resorty uczestniczą we współpracy. Ponadto ze strony francuskiej w skład delegacji wchodzi premier. W tematyce tych spotkań wyróżnić można dwie zasadnicze grupy: zagadnienia dotyczące międzynarodowej sytuacji politycznej oraz aktualne problemy współpracy obu państw.

Zgodnie z przyjętym w traktacie postanowieniem, w ciągu 5-lecia odbyło się 10 spotkań obu mężów stanu. Dokładne przedstawienie problematyki rozmów oraz ocenę ich pod względem osiągniętych rezultatów utrudnia nieogłaszanie przez strony z większości spotkań wspólnych komunikatów¹⁰⁰.

⁹⁶ *Annuaire Français...*, op. cit., s. 949.

⁹⁷ Zob. komunikat francusko-chiński z 27 I 1964 r. o nawiązaniu stosunków dyplomatycznych między obu państwami („Zbiór Dokumentów” 1964, nr 1, s. 50). Dokumentacja w sprawie nawiązania stosunków dyplomatycznych między Francją a CHRL oraz zerwania przez Francję stosunków dyplomatycznych z rządem na Formozie w „Revue Général de Droit international Public” 1964, nr 2, ss. 488—500.

⁹⁸ Wypowiedź ministra spraw zagranicznych Schrödera z 22 I 1964 r., podczas tzw. godziny pytań w *Bundestagu* („Bulletin” 1964, nr 14, s. 133).

⁹⁹ „Bulletin” 1964, nr 17, s. 149.

¹⁰⁰ Tłumaczy się to tym, że spotkania mają charakter narad roboczych. Wprawdzie obie strony, po zakończeniu narad, ustosunkowują się do prowadzonych rozmów, najczęściej w formie wywiadu czy oświadczenia dla prasy. Treść jednak tego rodzaju komentarzy jest albo bardzo ogólnikowa, albo też znacznie się różni od stanowiska reprezentowanego przez drugą stronę. Oficjalne komunikaty z rozmów prezydenta Francji i kanclerza NRF ogłoszono z dwóch spotkań („Zbiór Dokumentów” 1963, nr 7, ss. 963—967 i 1965 nr 1, ss. 54—55).

Prowadzone między prezydentem Francji i kanclerzem NRF rozmowy w dużym stopniu sprowadzały się tylko do wyjaśniania stanowisk obu stron, bez widoków osiągnięcia porozumienia. Dotyczyło to takich spraw, jak unia europejska, EWG, NATO, w dużej mierze polityki wobec państw socjalistycznych. Właściwie jedynym kompleksem problemów, co do którego istniała zbieżność stanowisk, był problem Niemiec. Prezydent de Gaulle, podzielał zachodnioniemiecki pogląd na temat zjednoczenia Niemiec na tzw. zasadzie prawa do samostanowienia¹⁰¹. Różnice w sprawach polityki zagranicznej obu państw zostały wyliczone przez prezydenta Francji rok po wejściu traktatu w życie:

„Nie ma oczywiście i nie może być sprzeczności we właściwym sensie tego słowa pomiędzy Bonn a Paryżem. Jednakże, jeżeli chodzi o rzeczywistą solidarność Francji i Niemiec w sprawach obrony obu państw, bądź o nową formę organizacji sojuszu atlantyckiego, lub o postawę i działalność wobec Wschodu, a przede wszystkim wobec satelitów Moskwy lub, co się z tym łączy, w stosunku do sprawy granic i narodowości w Europie środkowej i wschodniej, lub o uznanie Chin oraz dyplomatyczne i ekonomiczne możliwości, jakie mogą się otworzyć przed Europą w jej stosunkach z tym wielkim narodem, lub o pokój w Azji, a zwłaszcza w Indochinach i Indonezji, lub o udzielanie pomocy krajom będącym w stadium rozwoju w Afryce, w Azji, w Ameryce Łacińskiej lub o zmontowanie wspólnego rynku rolniczego i co za tym idzie przyszłości Wspólnoty Szóstki — nie można powiedzieć, że Francja i Niemcy uzgodniły wspólną politykę. Nie można również zaprzeczyć, że wynika to z nieuznawania, jak dotychczas, przez Bonn, że ta polityka winna być europejska i niezależna. Jeśli by ten stan rzeczy miał się przedłużać, powstanie ryzyko wywołania w narodzie francuskim wątpliwości, w narodzie niemieckim niepokoju, a u ich czterech partnerów z Traktatu Rzymskiego wzmożenia tendencji do pozostawienia sprawy w jej obecnym stadium, w oczekiwaniu, być może, że się rozejdziemy”¹⁰².

Rzecznik rządu NRF w oświadczeniu złożonym dnia 24 VII 1964 r. w związku z powyższą wypowiedzią, podzielił zdanie prezydenta de Gaulle'a, że współpraca obu państw nie doprowadziła do uzgodnienia stanowisk w najważniejszych sprawach¹⁰³. Strona niemiecka zastrzegła się, że wspólna polityka obu rządów nie oznacza przyjęcia wszystkich poglądów partnera i podkreśliła, że nadal pragnie w wykonywaniu postanowień traktatu kierować się celami wymienionymi we wstępie do ustawy ratyfikacyjnej.

W latach następnych rozbieżności w polityce zagranicznej obu państw dalej się pogłębiły tak, że dnia 28 X 1966 r. prezydent de Gaulle stwierdził na konferencji prasowej, iż traktat został pozbawiony zarówno ducha, jak i treści¹⁰⁴. Przyczyn takiego stanu upatrywał w bliskich związkach NRF ze Stanami Zjednoczonymi oraz w realizowaniu programu współpracy według

¹⁰¹ Zob. np. oświadczenie rzecznika rządu NRF w związku z podróżą prezydenta de Gaulle'a do Związku Radzieckiego („Bulletin” 1966, nr 88, s. 697).

¹⁰² Wypowiedź prezydenta de Gaulle'a na konferencji prasowej 23 VII 1964 r. („Zbiór Dokumentów” 1964, nr 7/8, ss. 1127—1128).

¹⁰³ „Bulletin” 1964, nr 118, s. 1125.

¹⁰⁴ „Le Monde” z 29 X 1966.

założeń zawartych we wstępie do ustawy ratyfikacyjnej. Zdaniem de Gaulle'a, wstęp ten całkowicie wypacza treść traktatu.

Upadek gabinetu kanclerza Erharda, uchodzącego za zdecydowanego zwolennika koncepcji politycznych Stanów Zjedoczonych, nie spowodował zasadniczych zmian w rozwoju stosunków między NRF a Francją. Wprawdzie kanclerz Kiesinger w pierwszym *exposé*, ogłoszonym dnia 13 XII 1966 r. w *Bundestagu*, podkreślił doniosłe miejsce stosunków NRF i Francji dla polityki niemieckiej¹⁰⁵, jednak trudno uchwycić symptomy ożywienia współpracy obu stron na płaszczyźnie polityki zagranicznej.

2. WSPÓLPRACA WOJSKOWA

Współpraca wojskowa obu państw podjęta została już w latach poprzedzających zawarcie traktatu¹⁰⁶. Była ona realizowana przede wszystkim w ramach NATO i Unii Zachodnioeuropejskiej. Ponadto, jej założenia i zakres ustalały zawierane przez strony — w ramach tych sojuszy — umowy (często przy udziale innych partnerów), których celem było rozszerzenie i przyspieszenie zadań postawionych przez te sojusze¹⁰⁷, lub też intensyfikacja współpracy w dziedzinach, rozwojem których oba państwa były szczególnie zainteresowane¹⁰⁸.

Zakres współpracy wojskowej w tym okresie był już bardzo rozległy. Obejmował on m. in. wspólne opracowanie, finansowanie i produkcję sprzętu wojskowego, prace badawcze prowadzone dla potrzeb sił zbrojnych, wzajemne udostępnianie ośrodków szkoleniowych, wymianę jednostek wojskowych oraz bliskie współdziałanie dowództw różnych szczebli.

Stąd też zasadniczo traktat nie wniósł nowych elementów do istniejącego stanu współpracy obu państw na polu wojskowym. Znaczenie klauzul wojskowych traktatu polegać miało głównie na intensyfikacji nawiązanych uprzednio kontaktów.

Zasadniczą rolę w rozwijaniu współpracy sił zbrojnych obu państw

¹⁰⁵ „Zbiór Dokumentów” 1966, nr 12, ss. 1392—1394.

¹⁰⁶ Z. Rotocki, *Odrodzenie sił zbrojnych w Niemieckiej Republice Federalnej*. Poznań 1959, ss. 100—101; F. Roy-Willis, *France, Germany and the New Europe 1945—1963*. Stafford—London 1965, s. 320.

¹⁰⁷ Np. nawiązana w 1958 r. współpraca między Francją, NRF i Włochami w sprawie wspólnej produkcji czołgów, samolotów, rakiet przeciwczołgowych i przeciwlotniczych. Głównym założeniem tej współpracy było przyspieszenie procesu ujednoczenia sprzętu wojskowego niż to można było osiągnąć poprzez Komitet Standaryzacji Wojskowej NATO, którego działalność nie wykazywała większych postępów.

¹⁰⁸ Np. umowa o współpracy naukowo-technicznej w dziedzinie wojskowej podpisana 31 III 1958 r. Dotyczyła ona przede wszystkim rozszerzenia działalności francusko-niemieckiego Wojskowego Instytutu Badawczego w Saint-Louis. Warto zaznaczyć, iż w Instytucie tym (wówczas jeszcze tylko francuskim) wkrótce po zakończeniu wojny podjęli prace uczeni niemieccy zatrudnieni poprzednio w berlińskim Instytucie Balistycznym. Placówka w Saint-Louis specjalizuje się w badaniach z dziedziny balistyki, aerodynamiki i elektroniki.

pełnią ustalone w traktacie narady ministrów resortów wojskowych. Ministrowie podejmują decyzje dotyczące dalszego rozwoju współpracy oraz przeprowadzają ocenę dotychczasowego wykonania programu. Przedmiotem narad są również problemy wynikające ze współpracy wojskowej obu państw z innymi sojusznikami. Szczególna uwaga ministrów skupia się wokół zagadnień ekonomiki zbrojeniowej, rozpatrywanych w związku z podjęciem wspólnej produkcji nowych rodzajów broni i sprzętu. Szereg tych spraw zostało sfinalizowanych w odpowiednich umowach.

Obok narad ministrów odbywają się też regularne spotkania przedstawicieli sztabów generalnych obu państw. Przedmiotem narad są problemy koordynacji prac sztabów oraz ujednoczenia strategii i taktyki sił zbrojnych obu stron. Uzgadnia się też sprawy wymiany jednostek wojskowych i korzystania z poligonów.

Realizacja podjętych w oparciu o traktat dezyderatów, dotyczących współpracy wojskowej, przebiegała różnie. W zakresie kooperacji produkcji sprzętu wojskowego strony osiągnęły porozumienie w wielu ważnych dziedzinach, jak lotnictwo, broń pancerna i raketowa. Jednakże wyłoniło się też szereg przeszkód powstałych na różnym podłożu. I tak np. odstępianie od kontynuowania wspólnej produkcji samolotu transportowego C 160 *Transall* podyktowane było nieprzewidzianym wzrostem kosztów budowy tego rodzaju aparatów. W dziedzinie broni pancernej, mimo przewidzianej produkcji wspólnie opracowanego typu czołgu, który miał być jednocześnie wprowadzony, jako standardowe uzbrojenie sił NATO, powstał ostry spór wokół przydatności prototypu opracowanego przez każdą ze stron i przyjęcia jednego z nich do seryjnej produkcji. Wydatniejsze rezultaty współpracy osiągnięto natomiast w zakresie produkcji sprzętu transportowego dla potrzeb wojska.

Wymiana jednostek wojskowych obejmowała przede wszystkim pododdziały w sile kompanii. Czas pobytu tych jednostek na terytorium drugiej strony wynosił ok. 2 tygodni. Organizacyjnie jednostki te wchodziły wówczas w skład oddziałów partnera. Corocznie ustalany program wymiany jednostek dotyczył m. in. oddziałów piechoty, strzelców górskich, grenadierów pancernych, saperów oraz artylerii.

Współpraca na polu obrony terytorialnej przejawiała się głównie w wymianie doświadczeń i przeprowadzeniu obustronnych inspekcji.

W zakresie podejmowania starań o zbliżenie doktryn obu państw w dziedzinie strategii i taktyki nie osiągnięto większych rezultatów. Uwidocznili się tutaj wyraźny wpływ odrębności poglądów NRF i Francji na koncepcje wojskowe, jakie powinien realizować Zachód. Prowadzone w tych sprawach rozmowy między sztabami generalnymi wykazały brak jednomyślności w podstawowych kwestiach i ograniczyły się do przedstawienia punktów widzenia¹⁰⁹.

¹⁰⁹ Zob. przemówienie federalnego ministra obrony G. Schrödera wygłoszone na XIII zjeździe wyższych dowódców *Bundeswehry* 27 VI 1967 („Bulletin” 1967, nr 69, ss. 596—597).

3. WSPÓLPRACA W ZAKRESIE WYMIANY INFORMACJI

Współpraca w tym zakresie koncentrowała się na głównych środkach masowego przekazu (prasa, radio, telewizja). Stanowiła również kontynuację współpracy nawiązanej wcześniej. Celem jej było przede wszystkim szerzenie wiedzy o partnerze i uzgadnianie wspólnej polityki w zakresie informacji. Realizację tych założeń dokonywano poprzez przygotowywanie i przekazywanie odpowiedniej dokumentacji, np. serwisów prasowych, programów radiowych i telewizyjnych itp.

Problemy związane z tego rodzaju współpracą stanowiły przedmiot narad francuskiego ministra informacji i kierownika Federalnego Urzędu Prasy i Informacji. Na naradach tych rozpatrywano stan rozwoju współpracy w zakresie wymiany informacji oraz uzgadniano przedsięwzięcia na przyszłość. Szczególnie akcentowano przy tym sprawę rozwoju wymiany i wspólnego opracowania programów radiowych i telewizyjnych, oraz prowadzenia wspólnej polityki odnośnie do informacji przeznaczonych dla państw trzecich. Mimo dużej zgodności poglądów, istnieją ważne problemy, co do których nie osiągnięto porozumienia. Wśród nich trzeba zwłaszcza wymienić sprawę wprowadzenia na obszarze NRF francuskiego systemu telewizji kolorowej SECAM. Ostatecznie telewizja zachodnioniemiecka przyjęła własny system PAL, rezygnując z doświadczeń francuskich.

4. WSPÓLPRACA W DZIEDZINIE POMOCY KRAJOM ROZWIJAJĄCYM SIĘ

Celem wcielania w życie postanowień traktatu, dotyczących pomocy krajom rozwijającym się, powołano wspólną komisję, której pierwsze posiedzenie odbyło się dnia 22 VII 1963 r.¹¹⁰ Komisja zbiera się 2—3 razy do roku, na przemian w Paryżu i Bonn. Ze strony niemieckiej przewodniczy jej dyrektor Departamentu Polityki Handlu i Rozwoju MSZ (Departament III), a ze strony francuskiej najczęściej dyrektor Departamentu Współpracy Gospodarczej MSZ. Komisja zajmuje się opracowywaniem, koordynowaniem i oceną wspólnych programów pomocy. Ponadto do zadań jej należy badanie problemów pomocy od strony technicznej, wysuwanie projektów dotyczących form pomocy, wymiana informacji oraz uzgadnianie wspólnego stanowiska obu państw podczas rokowań nad problemami pomocy w organizacjach międzynarodowych.

Niezależnie od działalności wspólnej komisji, problemy pomocy dla zagranicy stanowią jeden z punktów porządku narad ministrów do spraw współpracy gospodarczej obu państw. Na tym szczeblu rozpatrywano głównie te zagadnienia w powiązaniu z analogiczną działalnością EWG, a zwłaszcza w związku ze stowarzyszeniem się 18 państw afrykańskich ze Wspólnotą.

Regionem geograficznym, na obszar którego kieruje się głównie pomoc udzielaną w oparciu o wspólnie podejmowane decyzje, jest Afryka. Korzystają z niej państwa będące w przeszłości koloniami francuskimi, a po uzyska-

¹¹⁰ „Bulletin” 1967, nr 6, ss. 43—44.

niu niepodległości znajdujące się w sferze wpływów Francji. Wśród nich zwłaszcza trzeba wymienić Czad, Kamerun, Madagaskar. Pomoc udzielana tym państwom wspólnie przez Francję i NRF przeznaczana jest na rozwój przemysłu lekkiego.

W lutym 1964 r. prezydent i kanclerz uzgodnili podjęcie pomocy dla państw Ameryki Łacińskiej. Pomoc ta winna się przede wszystkim opierać na inwestycjach przemysłów obu państw, podziale pracy i wymianie informacji¹¹¹.

5. WSPÓLPRACA W ZAKRESIE POLITYKI GOSPODARCZEJ

Sprawy współpracy gospodarczej zajmują w traktacie stosunkowo mało miejsca. Dotyczą one nie tyle konkretnej współpracy gospodarczej obu państw, ile podjęcia przez nie starań o zacieśnienie współdziałania na różnych odcinkach polityki ekonomicznej, której zasady ustala każda strona we własnym zakresie. Chodzi przede wszystkim o to, aby oba państwa podjęły starania o dostosowanie zasad polityki gospodarczej w wymienionych dziedzinach do odpowiednich założeń drugiej strony. Rola postanowień ekonomicznych traktatu nabiera szczególnego znaczenia w świetle faktu, że NRF i Francja są wobec siebie największymi partnerami w europejskim handlu zagranicznym¹¹².

Sprawy związane z prowadzeniem wspólnej polityki gospodarczej rozpatrywane są podczas porad francuskiego ministra gospodarki i finansów z federalnym ministrem gospodarki. Przedmiotem ich rokowań była przede wszystkim analiza koniunktury gospodarczej w obu krajach i możliwości wzajemnego dostosowania polityki ekonomicznej obu stron. Kierowano się przy tym celem zagwarantowania trwałości stabilizacji gospodarczej i niedopuszczenia do wystąpienia groźby inflacji. Decyzje podejmowane w tych sprawach przez oba państwa miały być realizowane przy uwzględnieniu założeń organów EWG. Obie strony postanowiły też respektować przy opraco-

¹¹¹ W związku z wizytą prezydenta de Gaulle'a w 10 państwach Ameryki Łacińskiej (21 IX—16 X 1964 r.) miała miejsce wymiana telegramów między kanclerzem Erhardem i prezydentem de Gaulle'em, w których wyrazili nadzieję na pomysły rozwój współpracy niemiecko-francuskiej na tym kontynencie (tekst telegramów: „Neue Zürcher Zeitung” z 23 IX 1964). W związku z planowanym podjęciem pomocy gospodarczej dla państw tego regionu, kanclerz Erhard w wywiadzie telewizyjnym udzielonym 15 II 1964 r. zaprzeczył, jakoby rząd Stanów Zjednoczonych był niechętnie ustosunkowany do niemiecko-francuskiej pomocy gospodarczej dla państw Ameryki Łacińskiej ze względu na różnice w poglądach między Francją a Stanami Zjednoczonymi w sprawach państw rozwijających się („Bulletin” 1964, nr 31, s. 269).

¹¹² Przytoczone przez kanclerza Adenauera dane, odnoszące się do 1961 r., a dotyczące wymiany handlowej między obu państwami zamykają się po obu stronach w cyfrach ok. 9,4 miliardów marek („Bulletin” 1963, nr 74, s. 649). Lata następne nie przyniosły zmian co do miejsca obu państw w ich handlu zagranicznym.

wywaniu swych długoletnich planów gospodarczych perspektywy rozwoju ekonomicznego partnera.

O rosnącym znaczeniu współdziałania w zakresie polityki gospodarczej świadczy utworzenie specjalnego organu, którego zadaniem ma być rozpatrywanie problemów wynikających ze współpracy oraz podejmowanie środków przeciwdziałających i usuwających przeszkody w jej rozwoju. Decyzję o powołaniu takiego organu, mającego charakter grupy roboczej, podjęli ministrowie gospodarki obu państw w Paryżu dnia 28 VI 1965 r.¹¹³ Pierwsze posiedzenie grupy roboczej, która obrała nazwę Biura Studiów do Spraw Współpracy Przemysłowej (*Deutsch-Französischen Studien-Büro für Fragen der industriellen Zusammenarbeit*) odbyło się 13 X 1965 r. w Paryżu¹¹⁴. Jednocześnie na pierwszym posiedzeniu sprecyzowano główne zadania Biura. Działalność tego organu ma służyć stworzeniu należytych warunków rozwijania współpracy między gałęziami przemysłu obu państw. Opracowane przez Biuro zasady współpracy powinny zmierzać do: podjęcia w ramach EWG skutecznej rywalizacji gospodarczej z konkurencją wywodzącą się spoza Wspólnoty, ustalenia wytycznych rozwoju i postępu technicznego przemysłów obu krajów, wprowadzenia optymalnie korzystnego dla stron podziału pracy oraz ułatwienia współpracy obu stron na rynkach państw trzecich. Ponadto do kompetencji Biura należy rozwiązywanie problemów, które wywierają wpływ na rozwój stosunków gospodarczych między stronami. Wśród tych spraw wymienić można dziedzinę ustawodawstwa przemysłowego zarówno od strony opracowywania przepisów, jak też ich stosowania.

6. WSPÓLPRACA W DZIEDZINIE OSWIATY, BADAŃ NAUKOWYCH I SPRAW MŁODZIEŻY

Nawiązując współpracę w powyższych dziedzinach strony postanowiły przede wszystkim dokładnie zbadać swe propozycje zawarte w memorandumach i na podstawie zawartych w nich dezyderatach podjąć praktyczne kroki ich urzeczywistnienia. Ze względu na nieopublikowanie oficjalnych tekstów tych memorandumów, trudno dokładnie ustalić, jakie postulaty w sprawie współpracy w dziedzinie oświaty, badań naukowych i spraw młodzieży wysunęła Francja i NRF. Jednak według ogłoszonych danych odnośnie do treści tych memorandumów wynika, że obie strony położyły szczególny nacisk na sprawę nauki swego języka w drugim kraju¹¹⁵. Jednocześnie strona francuska miała podkreślić, że zdaje sobie sprawę z trudności, na jakie w realizacji tego postulatu natrafić może rząd NRF. Podobnie rząd NRF zastrzegł, że sprawa szerszego

¹¹³ Komunikat z rozmów francuskiego ministra finansów i gospodarki Valery Gascard d'Estaigne oraz ministra przemysłu Maurice Bokanowskiego z federalnym ministrem gospodarki Kurtem Schmückerem („Bulletin” 1965, nr 115, s. 935). Komunikat zapowiada jednocześnie, że strony zapraszają do tego rodzaju współpracy inne państwa EWG oraz że swą działalność zamierzają prowadzić w jej ramach.

¹¹⁴ „Bulletin” 1965, nr 175, s. 1411.

¹¹⁵ „Archiv der Gegenwart” 1962, s. 10131 A i 10233 A.

uwzględnienia języka francuskiego w programach szkolnych i uniwersyteckich zależy od decyzji poszczególnych krajów federalnych.

Przedstawiając współpracę Francji i NRF w tych dziedzinach zaznaczyć trzeba, że traktat nie stanowił novum w stosunkach między państwami. Współpracę tego rodzaju przewidywało szereg organów organizacji międzynarodowych, w których oba państwa czynnie działały. Przykładowo wymienić można UNESCO, Euratom, NATO, Europejski Ośrodek Badań Jądrowych (CERN).

Ustalony w traktacie zakres współpracy w dziedzinie oświaty, badań naukowych i spraw młodzieży w wysokim stopniu nawiązywał do programu przyjętego w zawartej w 1954 r. między obu państwami umowie kulturalnej¹¹⁶. Dotyczyło to w szczególności spraw oświaty, kultury i młodzieży. Z tekstu traktatu wynika, że współpraca ta przebiega dwutorowo: poprzez realizowanie, a nawet poszerzenie zadań postawionych w umowie z 1954 r., oraz w oparciu o postanowienia zawarte w traktacie. Skoro jednak obie uzgodnione podstawy współpracy dotyczą tego samego kręgu spraw, przeto traktować je można jako wzajemnie się uzupełniające. Przystąpienie do realizacji programu współpracy w tych dziedzinach komplikowały różnice podstaw administracji tymi sprawami w obu krajach¹¹⁷. Rząd NRF powołać musiał pełnomocnika rządu do spraw współpracy kulturalnej z Francją¹¹⁸. Zadaniem jego było prowadzenie rokowań z francuskim ministrem oświaty w sprawach szkolnictwa i młodzieży. Stanowisko pełnomocnika, jakie powinien zajmować wobec problemów omawianych ze stroną francuską, uzgadniane było przedtem ze Stałą Konferencją Ministrów Kultury¹¹⁹, która też informowana była o przebiegu narad i powziętych decyzjach. Obok narad z pełnomocnikiem rządu NRF, francuski minister oświaty spotykał się też z członkami Stałej Konferencji celem przeprowadzenia rozmów informacyjnych w sprawach interesujących obie strony¹²⁰.

¹¹⁶ Tekst umowy zob. przypis 45.

¹¹⁷ Zasady federacyjnej struktury NRF nie przewidują utworzenia ogólnozwiązkowych ministerstw oświaty czy kultury. Ustrój NRF w zakresie kierowania tymi sprawami opiera się bowiem na tzw. federalizmie kulturalnym, polegającym na szeroko pojętej autonomii kulturalnej poszczególnych krajów związkowych.

¹¹⁸ Stanowisko to objął Kurt Georg Kiesinger, ówczesny premier Badenii-Wirtembergii.

¹¹⁹ Stała Konferencja Ministrów Kultury (*Ständige Konferenz der Kulturminister*) jest instytucją, rozpatrującą zagadnienia polityki kulturalnej NRF, a przede wszystkim koordynującą działalność krajowych ministerstw kultury, którym podlega całokształt spraw oświaty, wychowania, nauki i kultury na obszarze danego kraju związkowego. W skład Stałej Konferencji wchodzi kierownicy resortów kultury w rządach krajowych. Stała Konferencja zbiera się przeważnie co dwa miesiące. Jej organami są cztery komisje: szkolna, szkolnictwa wyższego, szkolnictwa zagranicznego i sztuki oraz sekretariat pełniący rolę organu wykonawczego (zob. S. Dieter, *Kulturpolitik*. W: *Staatslexikon* B. V. Freiburg 1960, ss. 187—188; *Monografia Niemiec współczesnych*, op. cit., ss. 587—488).

¹²⁰ Pierwsze tego rodzaju spotkanie odbyło się w Stuttgarcie dnia 28 IV 1964 r. („Stuttgarter Zeitung” z 29 IX 1964).

Zalecenia dotyczące współpracy w tych dziedzinach opracowane zostały przez francusko-niemiecką komisję kulturalną¹²¹. Dotyczyły one rozszerzenia nauki języków obu krajów w szkołach średnich i wyższych, spraw wzajemnego zaliczania okresów nauki w szkołach i wzajemnego uznawania dyplomów uniwersyteckich oraz współpracy w prowadzonych badaniach naukowych.

Centralnym problemem realizowanej w dziedzinie oświaty współpracy był problem nauki języka drugiego kraju, zarówno we wszystkich typach szkół objętych nauczaniem języków obcych, jak też w warunkach nauki pozaszkolnej. W związku z tym w rokowaniach na ten temat rozpatrywano również techniczne problemy związane z szerszym uwzględnianiem w programach szkolnych i uniwersyteckich języka drugiego kraju. Były to zagadnienia zmian planów lekcyjnych i wykładowych, zaangażowania nauczycieli (lektorów) z drugiego kraju, pomocy naukowych, podejmowania różnego rodzaju akcji propagandowych itp. Stwierdzić trzeba, że sygnatariuszom traktatu udało się w dużym stopniu zrealizować postulat rozszerzenia znajomości języka drugiej strony.

W założeniach współpracy kulturalnej duży nacisk położono na umożliwienie poznania dorobku i tradycji kulturalnych obu krajów. W związku z tym oba państwa zwiększyły ilość swych ośrodków informacyjnych i placówek naukowych na terytorium drugiej strony. NRF np. otworzyła we Francji nowe placówki Instytutu im. Goethego¹²².

We współpracy kulturalnej ważne miejsce zajmuje też współdziałanie radia i telewizji obu państw. W lutym 1963 r. utworzona została niemiecko-francuska komisja kulturalna do spraw współpracy radia i telewizji¹²³. Szczególny nacisk kładzie się na wymianę całych programów oraz zwiększenie w dziennikach radiowych i telewizyjnych wiadomości o drugim kraju.

Odnośnie do przewidzianego przez traktat przyśpieszenia wydawania zarządzeń dotyczących różnych problemów szkół i uniwersytetów, to problem ten został już częściowo rozwiązany w ramach wspólnot zachodnioeuropejskich. Sprawy dotyczące szkół wyższych były rozpatrywane przez niemiecko-francuską Konferencję Rektorów, która opracowuje szczegółowe opinie dotyczące poszczególnych przedmiotów i kierunków uniwersyteckich. Przykładowo można podać, że w 1964 r. Konferencja Rektorów opracowała opinie odnośnie do filologii niemieckiej, francuskiej i klasycznej. Natomiast w trakcie opracowywania były takie przedmioty, jak chemia, fizyka i prawo¹²⁴.

¹²¹ „Zbiór Dokumentów” 1963, nr 7, s. 966.

¹²² Pełna nazwa tego Instytutu brzmi: *Goethe-Institut zur Pflege deutscher Sprache und Kultur im Ausland e. V.* Według stanu z 1967 r., na terenie Francji placówki tego Instytutu znajdują się w Lille, Lyonie, Marsylii, Nancy, Nicei, Paryżu i Tuluzie (*Taschenbuch des öffentlichen Lebens 1967. Bundesrepublik*. Herausgegeben von A. Oeckl. Bonn 1967, ss. 199—207).

¹²³ „Neue Zürcher Zeitung” z 7 II 1963 r. Komisja zbiera się co trzy miesiące.

¹²⁴ „Bulletin” 1965, nr 20, s. 154.

Co się tyczy współpracy w dziedzinie badań naukowych, to w myśl założeń traktatu, dotychczasową współpracę winno się zacieśnić i rozszerzyć na inne odcinki badań.

Problemy tej współpracy stanowią przedmiot narad francuskiego ministra stanu do spraw badań naukowych, problemów atomowych i przestrzeni kosmicznej oraz federalnego ministra do spraw badań naukowych. W rokowaniach tych uczestniczą też przedstawiciele krajów NRF¹²⁵. Na naradach tych dokonuje się przede wszystkim ogólnej i szczegółowej oceny stanu współpracy. Ponadto ministrowie wydają zalecenia dotyczące kierunków dalszego rozwoju tej współpracy. Takim ważnym zaleceniem było wprowadzenie narad prezesów naczelných instytucji naukowych obu państw, a mianowicie *Wissenschaftsrat* i *Deutschen Forschungsgemeinschaft* oraz *Délégué Général à la Recherche Scientifique*¹²⁶. Ministrowie zawierają też odpowiednie umowy resortowe.

Narady prezesów naczelných instytucji naukowych obu państw spełniają ważną rolę w realizacji programu współpracy. Na naradach tych bowiem rozpatruje się problemy koordynacji prac badawczych instytutów i placówek naukowych NRF i Francji oraz podejmuje przygotowania do współpracy w dziedzinach dotychczas nią nie objętych.

Wśród dziedzin nauki, objętych szczególnie intensywną współpracą, wymienić należy atomistykę i badania przestrzeni kosmicznej.

Wspólne prace badawcze w dziedzinie atomistyki stanowią kontynuację współpracy z lat przed podpisaniem traktatu. Podstawą tego współdziałania były głównie wytyczne przyjęte przez Euratom i CERN, a w mniejszym stopniu porozumienia dwustronne. Współpraca ta przejawia się w wymianie uczonych, studentów oraz informacji naukowej. W wielu wypadkach uczeni zachodni Niemcy uczestniczą w badaniach inicjowanych przez francuski Wysoki Komisariat Energii Atomowej. Dnia 19 I 1967 r. ministrowie resortów naukowych obu państw podpisali umowę rządową o utworzeniu w Grenoble instytutu badawczego fizyki jądrowej wyposażonego w akcelerator¹²⁷. Instytut ten ma być kierowany przez uczonego niemieckiego i powinien zatrudnić 200—300 uczonych obu narodowości.

Również w dziedzinie badania przestrzeni kosmicznej i techniki rakietowej współpraca obu państw nawiązana została przed podpisaniem traktatu i obejmowała prace nie tylko o charakterze cywilnym, lecz i wojskowym¹²⁸. Te pierwsze prowadzone były w ramach Europejskiej Organizacji Badania Przestrzeni Kosmicznej (*ESRO — European Space Research Organisation*).

¹²⁵ Art. 74 p. 13 Ustawy Zasadniczej głosi, że sprawy badań naukowych należą do kompetencji zarówno związku, jak i krajów.

¹²⁶ „Bulletin” 1963, nr 220, s. 1959.

¹²⁷ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 20 I 1967, s. 5.

¹²⁸ M. Chęciński, *Współpraca NRF z krajami NATO w dziedzinie zbrojeń*. „Przegląd Zachodni” 1965, nr 2, s. 253.

Po podpisaniu traktatu, kwestie współpracy w tych dziedzinach szczegółowo rozpatrywali ministrowie do spraw badań naukowych. Uzgodniono, że należy podjąć środki zmierzające do nawiązania ścisłego współdziałania instytutów i placówek naukowych zajmujących się badaniem przestrzeni kosmicznej. Wskazywano też na konieczność wymiany, koordynowania i wspólnego opracowywania narodowych planów badania przestrzeni kosmicznej, zwiększania i planowania wymiany uczonych, kadry technicznej oraz sprzętu badawczego¹²⁹. Duża część tych postulatów została wykonana.

W 1967 r. oba państwa podjęły wspólne prace nad budową, wyposażeniem i wystrzeleniem eksperymentalnego satelity telekomunikacyjnego pod nazwą „Symfonia”, który ma powstać wyłącznie wysiłkiem obu państw. W sprawie tej podpisana została specjalna umowa rządowa¹³⁰.

O roli, jaką przywiązują oba państwa do współpracy w dziedzinie badań naukowych, świadczy podjęcie przez prezydenta de Gaulle'a i kanclerza Erharda podczas ich narady w dniach 7—8 II 1966 r. w Paryżu decyzji o ustanowieniu stałych konsultacji w tych sprawach¹³¹.

Współpraca stron w zakresie problemów młodzieży również istniała już przed zawarciem traktatu. Realizowały ją różne organizacje młodzieżowe obu państw, skupione głównie w *World Assembly of Youth (WAY)*, międzynarodowej organizacji jednoczącej szereg krajowych stowarzyszeń młodzieżowych państw świata kapitalistycznego.

Utworzenie przewidzianej traktatem organizacji młodzieżowej nastąpiło w wyniku zawarcia umowy podpisanej przez ministrów spraw zagranicznych obu państw dn. 5 VII 1963 r.¹³². Przybrała ona nazwę Biura do Spraw Młodzieży (*Deutsch-französisches Jugendwerk, Office Germano-Français pour la Jeunesse*).

Umowa składa się z 20 artykułów regulujących całokształt zagadnień działalności Biura. Naczelnym zadaniem tej instytucji jest podejmowanie starań o zacieśnienie i pogłębienie kontaktów między młodzieżą obu krajów. W związku z tym działalność Biura skupia się przede wszystkim na takich sprawach jak: organizowanie spotkań, wycieczek, wakacji, wymiany uczniów, studentów i młodzieży zawodowo czynnej, współpracy w zakresie sportu, zbliżanie kulturalne obu krajów, propagowanie języka drugiego kraju, organizowanie badań naukowych nad zagadnieniami młodzieży (art. 2).

Biuro posiada osobowość prawną i pełną autonomię w zakresie swych zadań oraz korzysta z przywilejów i immunitetów zawartych w §§ 3, 4, 7, 9 i 31 p.a konwencji w sprawie przywilejów i immunitetów instytucji wyspecja-

¹²⁹ „Bulletin” 1963, nr 220, s. 1959.

¹³⁰ „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 7 VI 1967, s. 8.

¹³¹ „Bulletin” 1966, nr 19, s. 143.

¹³² „Bundesgesetzblatt” Teil II, 1963, nr 48, ss. 1613—1618. Do umowy dołączono listy wymienione przez ministrów spraw zagranicznych obu państw na temat wykonania w NRF postanowień art. 3 umowy.

lizowanych ONZ z dnia 21 XI 1947 r. (art. 3). Biuro posiada własny budżet, który powstaje głównie z funduszy przyznawanych w równej części przez obie strony. Służy on do realizacji zadań Biura (art. 4 i 5).

Na czele Biura stoi Kuratorium. Składa się ono z 10 członków każdej ze stron, mianowanych i odwoływanych przez rządy swych państw. Spośród 10 członków Kuratorium każdej ze stron, czterech jest przedstawicielami administracji publicznej, a sześciu rekrutuje się z grona znanych działaczy i kierowników organizacji młodzieżowych. Kadencja Kuratorium trwa 2 lata (art. 6).

Kuratorium zbiera się na przemian w NRF i we Francji co najmniej dwa razy w roku. Strony postanowiły, że stanowisko prezydenta Kuratorium obejmie najpierw przedstawiciel strony niemieckiej — federalny minister do spraw rodziny i młodzieży, a następnie francuski sekretarz stanu do spraw młodzieży i sportu (art. 7 i 8). Funkcją Kuratorium jest podejmowanie uchwał dotyczących wykonywania zadań Biura, np. uchwalanie programu działalności Biura, ogłaszanie wytycznych budżetowych, zatwierdzanie rocznych sprawozdań sekretarza generalnego itp. (art. 9).

Organem wykonawczym Kuratorium jest sekretarz generalny i jego zastępca. Są oni mianowani na okres 5 lat na podstawie porozumienia między obu rządami, które w tej sprawie zasięgają opinii Kuratorium. Sekretarz i jego zastępca nie mogą być obywatelami tylko jednej strony (art. 11). Sekretarz generalny reprezentuje Biuro. Do jego funkcji należy m. in. przygotowywanie posiedzeń Kuratorium oraz przedkładanie sprawozdań i projektów budżetu (art. 12).

Celem usprawnienia wykonywania zadań Biura utworzono dwa jego wydziały w Bonn i Paryżu, kierowane przez dyrektorów mianowanych na okres 5 lat, na podstawie porozumienia między obu rządami po zasięgnięciu opinii Kuratorium (art.13).

W postanowieniach końcowych strony rozciągnęły ważność umowy również na Berlin zachodni (art. 18)¹³³. Umowa weszła w życie w dniu jej podpisania. Nie przesądzało to o natychmiastowym podjęciu działalności Biura. Rządy obu stron musiały najpierw powołać wymienionych w umowie funkcjonariuszy Biura. Rząd francuski dokonał tego dnia 11 IX 1963 r., a rząd NRF 15 X 1963¹³⁴. Za datę podjęcia działalności Biura trzeba przyjąć 29 X 1963 r., kiedy zebrało się w Paryżu po raz pierwszy Kuratorium¹³⁵. Posiedzenie robocze odbyło się dnia 30 X 1963 r. Zatwierdzono wówczas nominacje

¹³³ Rząd NRF mógł złożyć w tej sprawie w ciągu trzech miesięcy od daty wejścia w życie umowy odmienne oświadczenie. Nie skorzystał jednak z tego uprawnienia.

¹³⁴ „Bulletin” 1963, nr 182, s. 1595.

¹³⁵ Zebranie to otrzymało bardzo uroczystą oprawę. Rząd francuski reprezentował premier Pompidou, a rząd NRF — federalny minister do spraw rodziny i młodzieży. Członkowie kuratorium zostali też przyjęci przez prezydenta de Gaulle'a.

na sekretarza generalnego (Francuz), jego zastępcę (Niemiec) oraz dyrektorów francuskiego i niemieckiego oddziału Biura.

W ciągu pięciolecia obowiązywania umowy odbyło się kilkanaście posiedzeń Kuratorium, przy czym kilka zwołano z inicjatywy federalnego ministra do spraw rodziny i młodzieży oraz francuskiego sekretarza stanu do spraw młodzieży i sportu. Obok spraw należących do zadań Kuratorium, na posiedzeniach szczegółowo rozpatrywano aspekty polityczne realizowanej współpracy, zwłaszcza zaś badano możliwości objęcia zasadami francusko-niemieckiej współpracy w dziedzinie spraw młodzieży także innych krajów zachodnioeuropejskich, głównie państw-członków EWG. Problemy te były również przedmiotem rokowań federalnego ministra do spraw rodziny i młodzieży oraz francuskiego sekretarza stanu do spraw młodzieży i sportu, jakie toczyły się niezależnie od posiedzeń Kuratorium.

Budżet Biura był w minionym 5-leciu stały i wynosił 40 mln marek. Wymiana młodzieży między obu państwami dokonana na podstawie akcji inicjowanych przez Biuro objęła rocznie 250—340 tysięcy osób z każdej strony.

Oparta na przyjętych w umowie z 5 VII 1963 r. podstawach współpraca niemiecko-francuska w zakresie spraw młodzieży spotkała się w NRF z krytyką związków zawodowych i organizacji młodzieżowych¹³⁶. Wskazywano mianowicie, iż budżet Biura jest nieproporcjonalnie wysoki w porównaniu z funduszami przeznaczonymi na podobną współpracę z innymi państwami. Zdaniem krytyków, stan taki prowadzi do dyskryminacji młodzieży innych państw zachodnich i psuje tym samym dobre stosunki organizacji młodzieżowych NRF z podobnymi organizacjami za granicą.

Strona zachodnioniemiecka musiała też przyznać, iż mimo pewnych efektów tej współpracy, w trakcie jej realizowania uwidaczniają się wciąż jeszcze uprzedzenia i kontrowersje między młodzieżą obu krajów, mające podłoże w wydarzeniach przeszłości. Stąd zasadniczy cel, stawiany zwłaszcza przez NRF, tj. doprowadzenie do wymazania spuścizny przeszłości, nie został na tym tak ważnym odcinku osiągnięty¹³⁷.

Podejmując próbę podsumowania i sformułowania wniosków powyższych wywodów zaznaczyć trzeba, że okres pięcioletni, jaki upłynął od daty wejścia traktatu w życie, jest okresem bardzo krótkim w historii stosunków międzynarodowych. W myśl założeń twórców traktatu miał on wprowadzić, a może utrwalić tendencje, jakie zauważyć można było w polityce obu państw do niedawna przecież zdecydowanie wrogich.

Założenia, jakimi kierował się prezydent de Gaulle i kanclerz Adenauer, oraz cele, jakie postawiono przed traktatem, były ambitne. Miał on bowiem położyć kres odwiecznej rywalizacji dwóch narodów i stanowić niezbędny etap na drodze do zjednoczenia Europy. Te sformułowania zawarte w deklaracji wstępnej stanowią punkt wyjścia i postulaty końcowe, które pragnęły

¹³⁶ „Frankfurter Rundschau” z 7 XII 1963, s. 3.

¹³⁷ „Bulletin” 1963, nr 33, s. 289.

zrealizować oba państwa. Między tymi dwoma założeniami znajduje się szereg czynników politycznych, które przyspieszają względnie opóźniają osiągnięcie końcowego celu. Wydaje się więc pożyteczne prześledzenie pewnych tendencji czy faktów, jakie ujawnia konfrontacja treści tekstu traktatu z jego realizacją.

1) Traktat wywołał zaniepokojenie w świecie zachodnim i wschodnim. Jeśli chodzi o twierdzenie, że traktat będzie czynnikiem osłabiającym zwartość obozu zachodniego wskutek niezależnej polityki obu państw wobec NATO, wspólnot zachodnioeuropejskich i Stanów Zjednoczonych, to nie zostało ono potwierdzone. Natomiast spowodował niewątpliwie pogłębienie podziału kontynentu i utrudnił rozwiązanie szeregu żywotnych problemów europejskich.

2) Wbrew pozorom, wynikającym z szerokiego rozbudowania treści traktatu, nie wniósł on zasadniczo nowych elementów do współpracy obu państw, a zakres czy dziedziny tej współpracy nie odbiegają od podobnej realizowanej przez obie strony w stosunkach z innymi państwami zachodnimi.

3) Traktat w mniejszej niż to można było przypuszczać mierze wywarł wpływ na koncepcje polityki zagranicznej obu państw. Rozbudowany aparat konsultacji nie zniwelował różnic poglądów Francji i NRF na kluczowe problemy polityki europejskiej czy światowej, np. na politykę wobec państw socjalistycznych, problemy NATO, wojnę wietnamską, konflikt bliskowschodni.

4) Traktat nie ułatwił rozwiązania szeregu ważnych problemów, jakie wyłoniły się w stosunkach między obu państwami. W niewielkim tylko stopniu ułatwił rozwiązanie kwestii podstaw prawnych stacjonowania wojsk francuskich w NRF po wycofaniu ich spod dowództwa NATO¹³⁸.

5) Traktat nie przyczynił się do przyspieszenia procesu tworzenia unii politycznej państw Europy zachodniej. Wręcz przeciwnie — uznany został przez zainteresowane państwa za element utrudniający postęp w tej dziedzinie.

¹³⁸ „Zbiór Dokumentów” 1966 nr 4, ss. 384—386 i nr 5, ss. 522—528.